תנ״ך · אחרונים · אור החיים · כתובים

ראשון לציון על משלי

רבי חיים בן עטר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ראשון לציון על משלי

רבי חיים בן עטר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ראשון-לציון-על-משלי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פסוק ב 5
פסוק י 6
פסוק יא 7
פסוק טו 9
פסוק כ 11
פסוק כד 17
פסוק כט 19
פסוק לב 19
פרק ב 20
פסוק א 20
פסוק י 26
פסוק טז 28
פסוק כ 30
פרק ג 33
פסוק א 33
פסוק ג 34
פסוק ז 36
פסוק יא 37
פסוק יג 38
פסוק טז 39
פסוק יט 41
פסוק כ 42
פסוק כז 42
פסוק כח 42
פסוק כט 43
פסוק ל 43
פרק ד 43
פסוק א 43
פסוק ג 44
פסוק ה 45

פרק כז 45
פסוק י 45
פרק ל 46
פסוק א 46
פסוק ה 47

פרק א

פסוק ב

לדעת חכמה ומוסר וגו' לקחת מוסר השכל וגומר לתת לפתאים ערמה וגו' ישמע חכם וגו' להבין משל ומליצה וגו' יראת ה' וגו' לפי הנראה הכתובים אין להם משמעות כי אם הוא מצוה לאדם היל"ל דע חכמה ומוסר והבן וגומ' וכן בכל הכתובים מדוע אמר לשון זה לדעת להבין ואם נא' שכונת הכתובים הוא לומר שהמשלים של שלמה הם לדעת וגומר ולקחתוגו' קשה מה הוא אומרו להבין משל ומליצה אם דבריו הן משל מי יבינם לנו שמשמעות הנשמע מהכתוב הוא שבא להבין אותנו משל ומליצה דברי חכמים ולא הבין אותנו שום משל ומליצה ועוד הכתובים מצד עצמן אין להם משמעות, ונראה שכונת שלמה המלך ע"ה כך היא שבא להודיע סדר הלימוד בידיעות חכמות הניאותים על הסדר ולה הוא אומרו לדעת וגו' פי' כי האדם צריך שידע מתחילת החכמה שלא יהיה כסיל אלא שיהיה מבקש לידע החכמה ואחריה המוסר פירוש המוסר הוא התבוננות בשכל לדבר הראוי לו ולשאינו ראוי לו וזה אינו דבר מגונה והיינו אחר שתהיה לו חכמה אז מצד החכמה יהיה המוסר ולא יהיה כבהמה, עוד יכוין לומר כי לא תהיה הידיעה בחכמה במלאכת מהמלאכות כאשר עושים האומות בחכמות העולם לתועלת נמשך אלא שתהיה החכמה למוסר לדעת תורת האדם ואחר שיהיה לו זה יעלה במעלות להבין אמרי בינה שהיא המעלה הגדולה שיבין דבר מתוך דבר ואומרו אמרי בינה פי' שהדבר אשר יתחכם ממנו האדם להבין דבר אחר מתוכו לא כל דבר ודבר יש בו זה דהיינו להוציא ממנו דברים. שלא יוסבלו אלא ענין הבינה הוא שאחר שנתחכם להוציא לאור תעלומה כל רואה יאמר שדבר זה מובן מזה ואומ' לכל ראוני שאני טהור וזה הוא אמרי בינה שהענין יורה שמובן הוא ואחר שיגיע לזה יגיע עוד למעלה רמה יותר שהמוסר שיקח ויברר לעצמו יהי' מוסר של הבנה וצדק ומשפט ומשרים:

או יאמר כאשר יהיה בו דבר זה לדעת חכמה וגומ' יקח לו מוסר השכל ולא יבחר אלא אל הצדק והמשפט ואם יראה בעיני העולם שהוא משפט מעוקל יעשה משרים ע"ד ועשית הישר והטוב והכל עולה לפי' אחד שלא יקח אלא דרך זה של מוסר שיש בו כל אלו המעלות ועוד יגיע עד שיתן לפתאים ערמה וגו' ודבר זה הוא ענין גדול כי יחכם אפילו לאדם פתי ועוד נוסף דאפילו חכם שיבא אצלו ישמע ממנו ויוסיף לקח והנבון שהוא יותר יוסיף ליקח יותר ממה שיודע והיינו תחבולות, להבין כו' פי' היא מעלה יותר דבשלמ' הנבון שהוא מבין הענין מתחכם יותר להוציא דבר ממנו אלא המשל ומליצה הם כספר החתום אפ"ה יגיע להבין אחר שיהיו בו כל אלו המעלות ואין לנו גדול ממנו אז

ידע ויכיר יראת ה' היא העיקר וזהו יראת ה' ראשית דעת, ואומרו חכמה ומוסר אוילים בזו פי' כי בזה הוא שהתחיל לומר לדעת חכמה ומוסר שהוא מדרגה הראשונה שממנה מתחיל לעלות לכל המעלות הסדורות ולזה אמר כי האוילים כאשר יבוזו החכמה ומוסר שהיא מדרגה הראשונה א"כ אין להם דרך עליה עוד ואומרו אוילים בזו לא אותם שהם אוילים אלא המכוון הוא שבזה שהם בוזים ניכרים ונראים שהם אוילים כי לא יעשו ענין זה אלא אם הם אוילים. שמע בני וג' כי לוית חן וגו' אומרו מוסר אביך יכוין על תורה שבכתב ותורת אמך על תורה שבעל פה וצל"ד מדוע תורה שבכתב יחסה למוסר ותורה שבעל פה הזכירה בלשון תורת אמך. ונראה שהטעם הוא להיות דתורה שבכתב כתוב בה אם תעשה טוב תחיה ואם לאו תמות או הכרת יכרת או ילקה ארבעים לזה הזכיר בו המוסר אבל דברי חז"ל אין בהם לא מית' ולא עונש שלא מצינו שיחוייב האדם העובר לא מיתה ולא יסורין שאין לוקין על לאו דלא תסור ולזה אמר תורת אמך וזה הוא שדייק לומר גבי תורה שבכתב שמע וגבי תורה שבע"פ אמר ואל תטוש תורת אמך דלא שייך תטוש אלא בדברי רז"ל שיאמר אני איני צריך שמירה זו שאמרו רז"ל או גזירה זו אין לחוש לה ותפול גזירת חכמים אבל לגבי תורה שבכתב אינו מזהיר אלא שמע ודי בזה ונותן נתינת טעם לתורת אמך שהם דברי רז"ל כי לוית חן הם לראשך ולזה אמ' בתחלת הספר תיבת משלי להיו' כי כל דברי שלמה כאן מדבר במשלים כמו דבר זה כי לוית חן וגו' ותורת אמך וגו':

פסוק י

בני אם יפתוך חטאים וגו' עתה התחיל בדברי מוסר ואמר אם יפתוך וגו' פי' כי ימצא אדם כי מצד יצרו ומזגו הרע יתאוה לעבירות לגזול כו' לתאוות המורגשות לזה אמר שהע"ה בני אם פתוייך הוא מצד העון עצמו כי יערב לך והוא מפתך אל תאבה לעצת יצרך הרע מאוס בה ולזה דקדק לומר חטאים ולא אמר חוטאים והוא ע"ד אומרם במס' ברכות פ"א אקרא דיתמו חטאים וע"ש והמכוון לומר שהחטאי' עצמן עריבותם היא המפתה אותך אל תאבה יכוין כי לא יכנס במשא ומתן בענין אם טוב ואם רע אלא בבא אליו המחשבה ירחיקה וימאוס בה כי אם יכנס במשא ומתן תתגבר בו תאות המחשבה להיותה מורגשת לזה עצה הנכונ' היא שימאוס בדבר בלי תת טעם ובזה היא עצה טובה לאדם והגם שיכתוב אחר זה אומרו אם יאמרו לכה אתנו שנראה ממנו חוטאים ולא החטאים עצמם הנה צריך אתה לדעת כי אין כונתי לומ' כי לא יסבול בנשמע אלא חטאים ולא חוטאים אלא ממה שהוציא בלשון זה דחטאים יכוין ג"כ לפירושינו ושלל

במתק דבריו כל מיני הפיתויים שיבאו לאדם הן מעצמו בטבעיות החומר הן מהזולת אשר גבר בם צד הרע ומבקשי' להרבות ממונם ותחזקנה ידיהם:

פסוק יא

אם יאמרו לכה אתנו וגו' נבלעם כשאול חיים וגומ' כל הון יקר וגו' גורלך תפיל וגו'. צריך לדעת מה הוא הפיתוי שאמר אם יאמרו לכה אתנו זה לא יתפתה אדם בו כי מי הוא זה שירצה ללכת לשפוך דם וכבר הזהירתו תורה לא תרצח והפיתוי יצדק שיאמרו לו אופן התר וצדדי הפתוי ולפי הכתובים אין כאן פיתוי ועוד במה מונעו שלמה שלא ישמע אליהם באו' כי רגליהם לרע וגומ' וימהרו לשפוך דם הלא זה הוא עצמו דבריהם שאמרו בפיתויים ואם יקבלו דבריהם גם במה שמונעו שלמה לא ימנע כי ידע זה ורוצה לעשותו, גם צל"ד וכי בני אדם כ"כ פתאים שיפתו הזולת בדבר מכוער שילך להרוג ועוד שיאמרו כי אותו ההרוג הוא נקי חנם והם רוצים להורגו זה אין הדעת סובלתו שיהיה אדם כזה ואם הם דברי שלמה שהוא כפי האמת נקי חנם לא בכאן היה אומר זה אלא כאשר אומר כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם שם היה אומר נקי וחנם ולא בדבריהם כי היתכן שהמפתה יאמר דברים שכנגדו הגם שיהיה אמת יכחידנו תחת לשונו ועוד מהו תיבת נארבה ותיבת נצפנה כפל הענין בתיבות שונות עוד צריך לדעת מה כונתם באומרם נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור ולא הספיק לומר נארבה לדם וגו' עוד צריך לדעת למה כפל לומר כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל ועוד מה היא הכונה בתיבת שלל שהיל"ל נמלא בתינו הון, עוד מה כונתם באומרם גורלך תפיל בתוכנו כיס אחד כו' היינו הך. אכן הרשעים הללו המפתים מתחכמים להפיל את האדם בחלק שפתימו ובחכמה גדולה וצריך אתה לדעת כי טבע העולם כי הרשע יש בו מדעת רבו שהוא היצר כי אחר האמת כן הוא שהיצה"ר מלובש בו וטבעו לבקש להחטיא את האדם ובראותו כי אין כל אדם ישוה בדעתו להרשיע מתחכם להלביש הענין של הרשע בדרך זכות ודרך מצוה והמשל בזה כי כאשר הם רוצים לבלע אדם לשלול שללו מדרך הגנבים לרדת עליו בלילה והאיש בביתו וישללו שללו ועתה הם באים להוסיף בני אדם בחברתם להיות להם לעזר וכאשר מתחילין לפתות הוא עז"ה שאומרי' למתפתה לכה עמנו בדרך שהם הולכים בו ומה תעשו כי נארבה לדם פי' להיות שהולכים לגנוב ביתו של פלוני אבל הם צדיקי' וישרים ויראים שיבואו לידי עון הרציחה לזה הם מבקשים ממנו שילך עמהם להציל נפש אחד מישראל והמציאות הוא כי אם לא ישימו לו אורב כאשר אבאר משכחת לה כי בעודם עסוקים בגניבה ירגיש הנגנב ההוא ויעמוד עליהם להציל ממונו ואז הם יהרגוהו ולזה לבל יכשלו בדמו נתייעצו לעשות לו אורב כי בראותו

מתנועע לעמוד יודיע לגנבים לברוח ונמצא זה האורב מציל הנפש הזו וזהו אומרו נארבה לדם פי' לדם שלא ישפכוהובאופן כי לדבר מצוה הם מוליכים אותו לעשות זה שלא לבא בדמים באופן מי הוא שלא ירצה ללכת לפיקוח נפש ועדין יש לו לחוש על עצמו שמא כאשר יודיעם בהקיצו האיש ילכד הוא ויעמוד עליו האיש ויהרגהו בפגעו בו הוא ימיתנו לזה אמרו נצפנה פי' שגם זה האורב לא יהיה במקום ידוע לעמוד עליו הלז ויהרגהו אלא שיהיה צפון שיצפנו אותו וזהו נצפנה כי מה שיארוב יהיה צפון שלא יראנו הוא ויועיל להרגיש בהעירו וכדומה להודיע הגנבים שלא לעשות קול הברה עד שירדם וכדומה ועדין יאמר זה האיש ולמה אני מכניס עצמי בענין זה יהיה מה שיהיה לזה אמרו לנקי חנם איך ולמה לא תחוס על נפש נקי שימות חנם אם יעמוד עליהם פשיטא שיהרגוהו לזה מצוה אתה עושה. ועדין יחושו לו לומר הן אמת כי בערך הנגנב עושה בו מצוה שאם לא ילך הוא בודאי שימות וזה הוא מצילו אלא שיש ספק אחר, שמא יעמוד והוא גבור חיל ואת כלם יהרוג יחד ויכניס עצמו בסכנת נפשות ויאמר למה אני מכניס עצמי בסכנת נפשו' שמא יקום האיש ויהרוג את כלם לזה אמרו לו כי אין לו לחוש לזה כי הם גבורים וסומכים על כחם וגבורתם שאם באולי יעמוד עמהם שאין להם שום מיחוש שיערוך עמם מלחמה ויכנסו עמו בסכנת נפשות וזהו אומרו נבלעם כשאול חיים כי יש בהם כח איש את רעהו חיים בלעו בעוצם גבורתם ותמימים כיורדי בור שזה יותר הוי תוספ' גבורה שלא יצטרכו לזוז בהם אבר ולרצצם ואז יכולו להם אלא תמימי' כאדם הלוקח צפור חי בלי שיטרח עמו כך בעיניהם האנשים ההמה הגנבים באופן אין כאן חשש נפשותם ואין כאן אלא אדרבה מצוה עושה בהליכתו עמם ועדין נשאר ענין אחד גוף הגניבה של הממון של זה האיש העלוב מה היא ועוד יאמר בדעתו זה האיש המפקח מה פשעו מה חטאתו שיגנבו ממונו של זה לזה הם מפתים אותו כי יש דבר גדול בבית זה האיש וזהו כל הון יקר וכנגד חשש איסור הגניבה אמר נמצא לומר כי אין זה אלא מציאה כאשר המציאה אין לה בעלים כך זה הממון אין זה בעליו אלא הוא גזלו ובוזזו וזהו נמלא בתינו שלל פי' מה ששלל הוא כי זה האיש לא עמל בו ולא גדלו בשלמא אם היה זה האיש מרויח כדרך העולם נחוש לגניבתו משא"כ הוא זה שכל עיקר הממון הוא בידו שלל למה ימלא ביתו הוא שלל ונהפוך הוא אנחנו הוא שנמלא בתינו שלל ואין כאן שום חשש איסור, באופן כל שומע דבריהם יתפתה בחלק לשונם ונשאר עתה לדעת אחר שהם הם הגנבים והם הם הבעלי זרוע והוא אינו משמש כלום אלא שלא יבאו לידי רציחה כנז' א"כ חלקו גרוע מהם לזה אומרים כי בשכר זה שעושה יטול כאחד מהם ועושים לו טובה לבחור כרצונו אם ירצה שתהיה להם כיס אחד מה

טוב ואם ירצה לחלוק הרשות בידו, או יאמר שמטיבים עמו טובה אחרת שיעשו עמו אפילו מציאה בדרך לא מלבד שיטול עמהם בשלל זה אלא אפילו ירויחו חוץ ממנו דבר מה יהיה לכללות וזה הוא כיס אחד יהיה לכולנו כל מה שינתן בכיס של אחד מהם יהיה לכולם חלק בו וזהו אפילו מציאה בדרך:

פסוק טו

בני אל תלך בדרך אתם וגומ' כי רגליהם לרע וגומ' כי חנם מזורה הרשת וגו' והם לדמם יארובו וגו' כן אורחות כל בוצע בצע וגו' צריך לדעת למה כפל הענין במלות שונות בדרך אתם מנתיבתם שנראה כשפת יתר. ונראה שכונת הכתובים לומר לזה המתפתה לא מיבעיא שלא ישמע אליהם אלא אפי' יאמרו לך שתהיה יוצא ובא עמהם להיות בחברתם אל תלך בדרך אתם פירוש אפי' בדרך בעלמא אין לך להתלוות עמהם ולא די זה אפי' בדרך המיוחד להם שהם רגילים שם מנע רגליך ממנו שמא תפגע בהם ולזה דקדק הכתוב ואמר מנע רגליך מנתיבתם אפי' אינם בו ולזה ג"כ אמר דרך ונתיב שדרך יורה על מקום בלתי מיוחד ליחידים ובזה הוא אומ' שלא ילך עמהם ונתיב יורה על מקום מיוחד ליחידים להיותו מוגבל וקצר ובזה מזהיר שימנע רגלו מאותו נתיב אפי' אין החוטאים בו והטע' הוא כי רגליהם לרע ירוצו פי' כנגד מה שאמרו בדבריהם כי הם חסידים ומבקשים להציל נפש לבל יבואו בדמים והצדיקו עצמם לפניו דאפי' גזילה וגניבה אין כאן כאמור לא כן הוא כי האנשים החטאים האלה חשודים הם על שני דברים בין על הגזל ויודעים כי רשע מעשיהם ועושים ואו' תיבת כי רגליהם לרע ירוצו שאין לו משמעות ישר ויותר היה לשון מתוקן לומר כי הם רע יעשו או ירשיעו ומה הוא או' לרע ירוצו, אכן דע כי האדם בעשותו רשע בתמידות לרוב תמידותו בו לא יחשוב בעשותו כי רשע הוא אלא ירוץ לעשותו מבלי מחשבו' לבו והוא ע"ד או' ז"ל עבר אדם עבירה ושנה בה נעשת לו התר ומה גם בהרגילו בה כמה פעמים בבואה לידו ירוץ לעשותו בהיתר גמור וזה הוא שאמ' כי האנשים הללו לרוב רשעם נעש' בעיניהם הרע אשר ירוצו לו לעשותו התר כדברים המותרים ולזה הם אומ' לך נמלא בתינו שלל כי אין איסור מטעם הנז' וכנגד אומרם לך שהם מתחכמים להציל נפש א' דע כי האנשים הללו אין בעיניהם חשש חומר הריגת נפשות אפי' לחשוב בה אם בן מות הוא ואצ"ל לבקש אחריך להציל וכדומה כנז' וזהו אומרו וימהרו לשפוך דם:

עוד יכוין לומר דע שאתה מסוכן אם תלך עמהם אחר שהם כ"כ רגילים עד שרגליה' לרע ירוצו ואין נחשב בעיניהם הרע לרע גם עליך תעבור כוס תרעלתם ואף רוחך יעלעו דם ועל אותו חלק שתטול עמהם לגוזלו ממך ישפכו דמך וכל דבריהם לך ידמו כרשת לפני

כל בעל כנף וזה הוא אומרו כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף פי' כי הבעל כנף כשרואה רשתות מלאות מזורה פירוש מלאות זורר שממלאים אותם הבעלים בזרעונים זעיר שם זעיר שם וכראות הצפור הזרעונים מעופף ויורד לאכול לשבעה ואחר האמת מה ראה בעל הרשת שפרש רשתו ומלאה חטים או שעורים לא לחנם אלא לצוד לעוף הבא לאכול הגרעינים והכתוב מדבר בתמיהה כי חנם פי' וכי חנם לא היא כן הוא ממש פיתוי האנשים הרשעי' הללו שאומרי' לך כ"כ הבטחות טובות והם כמזורה הרשת כי לא יעלה על דעתך כי לטובתך מכוונים, וכפי זה יתמה הרואה אם הם לטובת זה האיש לא יכוונו להטיב גם לטובת המתיעצים עליו לא כן יכוונו כאמור כי לא ירחמו עליו אחר האמת מה היא כונתם לז"א כי טעמם שמפתים אותך לא לחששת אותו האיש אשר באו לביתו לשלול שללו כמות שהם אומרים אלא לחששת נפשם וזה הוא שדקדק הכתוב לומר והם פירוש טעמם האמיתי הוא לדמם יארובו דהיינו שהם יראים לנפשם ומבקשים להם עזר וסיוע שיראים שמא יהרגם הנגנב לא כמו שהם אמרו כי אין להם חשש עצמם נבלעם חיים לא כי אלא יראים על דמם לזה עושים אורב להיות להם להצלה ומה שאמרו שלא תירא שמא יעמוד האיש עליך ויהרוג אותך כי ישימו לך מצפון שלא ימצאך להורגך לא כן הוא כי לא לך הם יצפנו אלא לעצמם יבקשו לצפון וזה הוא יצפנו לנפשותם ואותך ישימו למקרה ופגע אם יעמוד האיש לך לבדך ימצאך ויהרגך מטעם זה מבקשים ללכת עמהם ואו' כן אורחות וגו' פי' כנגד מה שאמרו כי אותו ממון שהם הולכים עליו לגוזלו גנוב הוא אתו ולזה אין עליהם איסו' גזל דע שאפילו לדבריהם גם בממון הזה הבצוע הבוצע אותו מעלה עליו הכתוב כהורגו לבעליו ולזה כפל התיבות בוצע בצע שבצע חברו אפילו במציאות זה נפש בעליו יקח ולזה ג"כ דקדק לו' כן פי' כמו הבוצע ממון התר הוי כנוטל נפש בעליו כן הנוטל ממון שחברו בא לו באיסור כנוטל נפש בעליו ולזה תמצא שאומר הש"ס בתר גנבא גנוב וטעמ' טעים ופיר' רז"ל שהדבר בתמיהא:

או יאמר שהכונה היא כנגד מה שאמרו כי הממון גזול ביד האיש ההוא דע כי לא כן הוא וזה תמצא שכן דרכם כשרוצים לבצוע הם ממציאים התר על זה ואומרים אין זה הממון כי אם גנוב הוא בצוע הוא וזהו שאמר הכתוב כן אורחות כל בוצע שאומר על זה שבוצע כי הוא מעיקרו בצע ואחר האמת תדע כי לא ממון יחשב להם אלא דם שפכו כי את נפש בעליו יקח:

ובדרך רמז ירמוז את נפש בעליו יקח פי' אחר שאומרים שהוא בצע הם מוצאים טעם נכון שיקחו הם הממון ההוא מטעם כי בעל הראשון נפשו ורצונו הוא שיקחו אותו

האנשים הבוצעים הללו וכיון שהממון המשל הוא של ראובן ובא פשחור וגזלו ממנו והללו צדקיה בן כנענה וחבריו באים לגזול מפשחור ואומרים אמדינן דעתיה דראובן הנגזל כי ירצה שנקח אנחנו הממון ולא יזכה בו פשחור להיותו אויב לו שהוא המפריד ושולל זכותו של ראובן ממנו וכיון שכן אין חשש איסור בעולם וז"א את נפש בעליו יקח כי מה שתאוה נפשו של בעליו של הממון הוא שזה יקחנו ודקדק לומר אורחות כל בוצע בצע לומר כי להיות שמעיקר' אמר על החוטאים הנז' שמבקשים להדיחו כי רגליהם לרע ירוצו כי לא יבקשו לחשוב בענין אם רע אם טוב אלא ירוצו וגו' לז"א כי דבר זה דבוצע בצע כנז' כן אורחות כולם על הרוב זה דרכם שירוצו למצוא פתח לבצוע ולזה גם אלו ימצא בפיהם טעם זה כי אין בצע זה בצע להם ויבקשו טעמים ועילות כי ממון זה לא בצדק וגו' באופן כולם בפיהם טעם זה ואשר לזה הם מפתים אותך לומר כי אין רע ולא כן הוא כנז' לזה אל תלך בדרך אתם וגו':

פסוק כ

חכמות בחוץ תרונה וגו' בראש הומיות תקרא וגו' עד מתי פתיי' וגו' תשובו לתוכח' הנה אחר שסידר דבר הנוגע לבן דעת ושמרו מלכת את כסילים עתה חזר לעורר מי שיצא מדרך השכל אולי ישוב מדרכו הרעה והמשיל הענין במשל נחמד והוא כי הנה שמירת האדם בעולם הוא בשבתו בביתו ולא יצא חוצה והוא ע"ד לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך כי זאת היא השמירה המעולה שיכול האדם לעשות לעצמו ולמטה משמירה זו בצאתו חוצה מהבית אינו שמור כל כך ועדין הוא נשמר להיותו תוך העיר ולמטה מזה בצאתו מן העיר יפרוש כפיו אל ה' להצילו מפחד ופחת כמו שמצינו יעקב אבינו שהוצרך לתפלה בשלחו בנימין מיראה ופחד פן יקראנו אסון בדרך אבל כל עוד שיודע הדרך אשר הוא הולך בה עדין יכול להאמין בעצמו כי בן קיימא הוא וכאשר יתעה מהדרך ולא ידע אנה יפנה לעזרה הרי הוא אבוד בלי מאבד כי לא ידע דרך בא בו והנה האדם שרוצה לעשות שמירה לעצמו יבקש השמירה המעולה שבכולם ואותה יבחר לעשות אם יהיה בן דעת והוא לשבת בחדר שמור מכל רע ואם זה האדם אויל הוא ולא ידע דרך ישב בה אם המצא ימצא לו אהוב או אב לבן הוא יהיה לו לעינים ובראותו כי הוציא עצמו ממדריגה א' מאותם חלוקות של השמירה ימנעהו ויורהו ויאמר לו כי עתה הוא מסוכן ביותר ממה שהי' עד אשר יראנו שטעה בדרך והרי הוא אבוד לפעמים יחדל האהוב ממנו בראותו כי קרא לו והוכיחו ולא שמע אליו תיסרהו רעתו ולפעמים אם תהיה האהבה תקועה ומרובה בלבו עליו ישוטט במדברות ובציות אולי ימצאהו והנה טועה ולא הוא לבד אלא ישכיר בני אדם הולכי מדברות אולי ימצאוהו להשיבו

ויקבע להם שכר כפול וכל זה מרוב אהבתו וכאשר תגדל אולת אדם שהגם שהמצא ימצא לאחד ממבוקשיו וימצאהו איש והנה תועה וירצה להשיבו אל אביו אל הדרך ישכון אור אל עיר מושב ולא חפץ האדם הטועה מב' סיבות שיטעוהו הא' שיאמר ומי יאמין לזה האומר כי הוא יודע דרך המגיע לישוב ושמא אף הוא מן הטועים ולזה לא יטה אזן לשמוע דבריו או מטעם אחר כי הטועה עייף ויגע וכשיאמר לו שצריך להגיע לישוב מהלך יום או יומים ואומר כי אינו יכול לילך מרוב היגיעה שיצטרך וישב שם במקומו ויבחר באותו מרגוע המועט שתכליתו רע גמור מלטרוח מעט ויהיה התכלית חיים טובים וכראות האיש המבקש את האיש המבוקש כי לא חפץ בחיים אחר שהטעים לו הדברים אז חזר בפחי נפש כי נמצא אלא שלא רצה לבא עמו ואז עכ"פ נוטל חצי שכר על טורחו. והנה האהוב הגדול בשומעו כי אחר שנאבד נמצא ולא הטה אזנו אחר אשר ראה כל הרעה אשר מצאתו מחסרון קבלת מוסר האהוב ועצתו ואף אחרי אובדו שלח לבקשו ולא שמע נתמלא חמה עליו ונתאכזר ביותר ושמח לאידו ולאיבודו, והנה צריך אתה לדעת כי יותר מהשמירה שצריך האדם לגופו כפלי כפלים צריך לנשמתו ובדרך כלל נאמר כי הגוף אינו קבוע לו היזק כי יש אדם שאין לו שונאים ולא רודפים מה שא"כ הנשמה הרודף עומד לנגדה וחרבו שלופה בידו מבקש המיתה, והנה הד' חלוקות הנז' ישנם בשמירת הנשמה והאהוב הגדול הוא ית"ש רם ונשא אשר אהב אותנו דכתיב אהבתי אתכם אמר ה' וקראנו בנים ואשר לזה הוא ממציא לנו שמירה היותר מעולה מכל השמירות לבל יוזק אדם ממנו בחמלת ה' על הבן החביב, והנה הבית אשר יהיה האדם שומר הנשמה מאויביה הוא בית המדרש ותמצא ד' חלוקות בבני אדם כת אחת היותר שמורה היא היושבת בשבת תחכמוני בבית המדרש יומם ולילה אל יצא איש מפתח ביתו וזאת היא הכת השמורה מכל רע כי אין לה מקום שתתיירא ממנו הנשמ' כי היצר אינו נכנס לשם והגם כי לפעמים יתעסקו בצורך מחייתם אתם עמם בית מדרשם כאשר ספרו לי על חד בדרא ה"ה הרב משה אלשיך ז"ל כי באותו זמן שהיה מתעסק בצרכי הגוף למצוא טרף באותן שעות חבר פי' על התורה כולה כי ידיו היו עסקניו' ומחשבותיו חכמניות בתורה הנה זה האיש הוא שמור ומשומר. ויש כת ב' בתיהם בית תורה וקדושה אבל לא כל היום אלא חלק מהיום בבה"מ וחלק מהיום במשא ומתן אבל לא ככת הראשונה שלא היו טורחים אלא שיעור מחייתם אלא כאשר תשיג ידו לא ימנע מלטרוח ועוד שנותן לו טעם כי הוא יזקין ויחלה או למקרים המתהוים יקדים להכין לו וזה ידמה לאותו שהמעיט השמירה בגוף בצאתו מהבית חוצה ונפחתה השמירה ממה שהיתה לו אבל עכ"פ כיון שדעתו לחזור למקומו והרי הוא כיוצא לשוק להכין

צרכיו וחוזר לבית כן הוא האדם הזה עדיין שמור. ויש כת אחרת אשר יפרקו עול התורה בלהטיהם אחר ממון עה"ז ולפעמים ישארו ימים מבלי ראות בה"מ ותלהט אותם תאותם עד אשר יסובבו מעיר לעיר דרך המדבר ודרך ימים ונהרות עד אשר ישכח מלבם בתיהם בה"מ והנה עתה כביר מצאה ידו של האויב הוא היצה"ר מצא מקום לקום עליו והכהו כי אין לו שמירה והנה אם זה האיש עכ"פ תהיה דעתו לחזור לבה"מ וישמור דרך החיים בשובו בשלו' הרי הוא נמלט הגם שהיה בסכנת נפשו' ודומה למי שניצול ממות ממש וזה ידמה לאותה הכת שיצאו מחוץ לעיר דבשובו צריך להודות לה' הגומל לחייבין טובות והכת הד' הוא אשר מצאתו הסכנה וקם עליו והכהו והחטיאו ונתאנה תאונת העבירות ועשה ככל אות נפשו והנה הוא מת ואבוד כי הרשעים בחייהם קרוים מתים כי בפגעו בו היצר באדם הוא ממיתו ובזה פירשתי משרז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל מתפוצץ וצל"ד אמאי אמר לשון פגיעה ונראה דיכוין לומר ע"ד או' לך ופגע בו שהוא לשון הריגה כי כאשר יפגע היצר באדם בפגעו בו ימיתהו והחידוש שמודיעין אותנו הוא לא מבעיא קודם שיפגע היצר באדם שהתורה תשמרהו אלא אפי' אחר שפגע יש כח בתורה להתישו וטעם אומרו אם אבן הוא נימוח ואם ברזל מתפוצץ להיות כי יש בני אדם שיצרם נתקשה כאבן ויש שהרבו להתעיב עלילה עד שנעשה כברזל לז"א שעכ"פ בהביאו אל בה"מ יעשה בו פעולה בין אם הוא כאבן בהביאו אל בה"מ יהיה נימוח לחלוטין והגם שיהיה קשה כברזל הגם שלא יהיה נימוח יהיה מתפוצץ ויוסר כחו שעכ"פ יעשה בו פעולה הבה"מ:

ואחרי ראותך המשל והנמשל אשכילך אופני האדם והכשלו מעט מעט בהדרגת הגרעת השמירה מעט מעט עד אובדו כי מעת אשר בא לעולם מתחכמי' יולדיו להוליכו אל הבית אשר ישמר בו שמירה מעולה היא בית הספר ואם ישאר שם בבית ה' כל ימי חייו לחזות בנועם ה' הנה הוא שמור מכל פחד האויב ובצאתו מהבית חוצ' הרי נפחת מהשמירה והתחיל האויב לפתותו על סדר הזה באו' עד מתי תשאר מעונה בחוסר כל והלא התנא אמר אם אין קמח אין תורה ומה יהיה תכלית היגיעה הזו וחי בהם תן חלק לתורה וגם לקיום גופךלהתענג בתענוגות בני אדם אשר יצר ה' וברא בעולמו והכל למצוא כח לעסוק בתורה:

גם צריך אתה לדעת כי מחר יבא לידי חולי ונמצא מת לכן התאזר ותן חלק להרויח בו ולכנוס הון וכאשר ישמע דבריו בזה הרי נתרחק מהשמירה וכל עצתו של היצר לא זהו תכליתה אלא לחזק בו כחות הגופניות ולהגביר בו החומר ואחר זאת כאשר מתגבר בו ליחות הגוף והדבר מובן כי יחלש כח הרוחני ואשכילך בענין כי האומן אשר ירצה

לעשות מלאכתו קודם עשותה יכין כלי המלאכה וכאשר יהיו לו כלי המלאכ' ימהר יחישה מעשהו כי אומן בלי כלים כאלו אינו והנה היצה"ר קודם כל דבר יכין כלי אומנות וכלי אומנותו הם תגבורת כלים הגופניים גוף האדם אשר יעשה מלאכה בהמה וכל עוד שגם הנשמה כליה חזקי' שהם איבריה לא יוכר כח לכלי הגוף אם יעלה לשמים כח הנשמה מתישתו ולזה תמצא שהצדיקים כמו ר"א ברבי שמעון שאמרו בגמרא דלפום מכליה גריס וצריך לדקדק דהיל"ל לפום גירסיה אכיל אלא הכונה היא שאם יתגבר כח הגוף יש כח בנשמה להתיש כחו ואם היה אומ' לפום גירסיה אכיל יובן הדבר שאם ח"ו יוסיף אוכל הרי מתגבר הגוף ולא היא שהצדיקים גופם מסור ביד נשמתם באופן כי כל עוד שהנשמה גוברת על הגוף הרי יצה"ר אומן בלי כלים ואשר לזה כל עוד שהאדם בבית מדרשו אין מקום להכין צרכי כלים עד אשר יצא מהבית אז הנשמה כלי מלחמתה מונחים בקרן זוית ומתחיל האומן להכין צרכיו שהם הכלים שהוא הגוף ועכ"ז אין כאן סכנה כי אם ישמור עצמו ביותר ולפום מכליה גריס יותר ממה שהיה רגיל הרי הוא שמור בחוץ כבפנים אבל אם לא יעשה שמירה לעצמו על אופן הנז' ויתנהג כמו שהיה מקודם הרי הוא אבוד שהרי כלי אומנות יצה"ר הוכנו וכלי הנשמה הוכחשו וחזקת אומן עושה אומנותו לפתותו לעבוד עבודתו נכריה ללכת בדרך לא טוב והרי הוא כאשר הגיע לו לדבר לו כדברי' האלה הרי הוא נתון בסכנ' גדולה והרי הוא דומה ליוצא לדרך במקום סכנה כי גלי ים המחשבות שאומר לו יצה"ר המו עליו והרי הוא מסוכן וכאשר שלח ידו ושמע לעצתו וטעם טעם חטא הרי הוא אבוד מאליו ומעצמו סר צלו יתב' מעליו ונעשה אבדה גמורה והרי הוא הרוג ועומד דוגמא לאשר נאבד לו דרך ואינו יודע לאיזה מקום ילך כן הוא הפושט ידו וטועם תבשיל יצה"ר רחל"ץ והרי הוא מלובש סטרא אחרא וטעה מדרך הטוב, ובחמלת ה' עליו באהבתו אותו וציוה לצדיקים להוכיחו ולהורותו דרך ילך בה לעשות הטוב והישר ולהחזירו למוטב כאו' הוכח תוכיח וגו'. וראיתי לפרש תיבת הוכח תוכיח וגו' ולא תשא עליו חטא והגם שכבר פירשתי במקומו נראה לפרש באופן אחר והוא דהנה תמצא שכתוב בזוהר הקדוש כי בעשות האדם דבר עביר' נפשו מתלבשת מלבוש טומאה כאומ' הסירו הבגדים הצואים וגו' ולזה להיותו האדם העובר עבירה נפשו מלובשת מסוה הטומאה לזה מצוה האדון לחברו הרואהו לגלות מעליו אותו המלבוש הרע שתהיה נכחית אל מקורה והוא ג"כ מלשון גילוי ובירור מלשון הוכחה ובזה ידוייק טעם הכפל וכה יאמ' הוכיח אם אתה תעשה מצות ההוכחה בזה תוכיח את עמיתך ותתגלה נשמתו מאותו חשך שמונעה מלהראו' ואו' ולא תשא עליו חטא לדרך זה כמין חומר דכשלא יוכיחנו ישאר במשא בגדים הצואים הנקראים חטא

ובזה אם תוכיחנו לא תשא עליו חטא והגם שמשא החטא נתון ועומד עליו א"כ למה אומ' ולא תשא שיורה שהוא הנותן עליו המשא להיות כי יכול להסירו מעליו כאשר הוא מניח מלהסירו מעליו מעלה עליו הכתוב כאלו הוא נושאו עליו וזהו ולא תשא. או יאמר ע"ד אומ' חכמי האמת כי האדם בחטאו גורם שתתערב נפשו בב' טומאות מבית ומחוץ וכאשר יש בדור מוכיח ואינו מוכיחו אז המוכיח מתלבש באותה טומאה חיצונית על אשר לא הוכיחו ובטל המעשה בפנימית וכפ"ז יבא כמין חומר או' ולא תשא עליו חטא ונכון. באופן דע"י יכול לחיות אם יקבל תוכחתו משא"כ אם אמר יאמר ומי יאמ' כי זה המוכיח בפיהו נכונה ולפעמים יפותה מיצרו ויאמר לו זה הדרך ארוכה יותר מדאי כי אין בו כח לקבל דברי המוכיח וזה ידמה במשל לכאשר יאמר לו האדם לטועה במדבר יש מהלך יום או יומים לקחת דרך ישכון אור ומעצלות יאמר כי לא יוכל ללכת וישב שם עד מות והחכם מתרה בו דע לך כי יכול נוכל להלוך מעט מעט ותחיה ולא תמות ג"כ במציאות שלנו תרבה להוכיח ותאמר לו דע כי יש בך כח לעשות דברי ה' מעט מעט עד אשר תשיג ידך בטהרתך ותצא מאפלה לאור גדול ומאן ימאן בהתעצלו ה"ז יושב בשמים ישחק עליו ולפ"ז יתבארו הכתובים ע"נ חכמו' בחוץ התורה תקרא חכמות להיותה כוללת כל החכמות תקרא חכמות גם כי היא מתחכמת לדבר דבריה לפי כל אחד כבחינת ידיעתו. ואו' בחוץ תרונה וגו' לומר כנגד ב' בחינות שבבני אדם שלא נשמרו כמ"ש במשל שהטו אזנם מחשבת היצר עד שיצאו מדרך השכל והם אותם שיצאו את העיר ואת אשר טעו בדרך ולא מצאו מסילתם לבא אל הישוב. ולהיות כי הב' כתות הם העיקרים שצריכים שמירה מעולה לבל יעבדו לזה התחיל לדבר עליהם כי אליהם התורה צועקת כנגד אותה הכת שיצאה חוץ לעיר שהם אותם ששמעו אל פיתוי היצר שישגיחו אל הגוף לעדנו אמר חכמות בחוץ תרונה אמר לשון רינה כי ד"ת הם ערבים לאוזן שומעת ולזה תמצא בדבריהם ז"ל רינה דאורייתא כי הם ערבים ומשמחים הלב לזה נק' בשם רינה והתורה מתרה בו. וכנגד כת האחרת שיצאו וטעו בדרך והרי הם אבודים אמ' ברחובות תתן קולה כי מי שלא מצא מסילת הדרך הנה הוא הולך ברחוב כי אבדה לו הדרך ולזה היא נותנה בקולה והוא ע"ד אומ' קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם שזה האדם צריך למוכיחים להביאו אל הדרך הנכון להראותו דרך ילך בו וזהו תתן קולה כי כמעט הוא אבוד. וכנגד ב' כתות האחרות האמורים במשל שהם בתוך המשמר או בביתם או תוך העיר גם לאלו תקרא שהיושב בבית לבל יצא והיוצא אל חוץ מהבית אל יתעכב מלשוב אל ביתו וזהו או' בראש הומיות תקרא דבמדר' אמרו בויקרא רבה כל מי שהומה ומהמה על הממון וכו' כל מי שהומה

על התורה כו' והנה התורה אינה מנחת אותו עד שיכשל אלא בראש הומיות כאשר יתחיל להיות הומה קוראה לו שישוב אל דרך הנאות וזה כנגד כת הראשונה שעדיין לא יצאה חוץ מהבית ולא שמעה דברי היצר כלל אלא שחושבת לעשות וזהו הומיה לזה התורה קוראה אליה לבל תצא כאשר אבאר וכנגד הכת האחר' שיצא' מהבית והרי היא בחוצות העיר אמר בפתחי שערים אמריה תאמר דכששמע לעצת היצר ויצא ממקום המשומר הרי הוא בסכנה לזה צועקת עליו ואומר' לו ב' אמירות אמירה א' שהיא יראה עליו שבצאתו לרחוב העיר ימשך לצאת חוץ לעיר ועוד אומרת לו על השער אשר יצא ממנו לשוב אליו וזהו בפתחי שערים ואחר שסידר ד' כתות סדר מה אומרת התורה לכל כת וסדרן כסדר אשר המשלתי אותם כנגד כת הא' תמצא בשיתחיל התינוק לדבר מוליכין אותו לבית הספר וכל זמן שהוא קטן אין לו דעת עד שיתחיל לבא בגבורת אנשים אם היה דעתן ונכנס בחשק התורה הרי ידיעתו ידיעה נכונה ואם הוא התחיל לפקח צרכי גופו והומה לממון והיינו בראש הומיות תקרא יש הומה כו' החכמה קוראה לו ואומרת עד מתי פתיים תאהבו פתי שהנער כל ימי נערותו יקרא פתי ולזה כאשר התחילו ליכנס לו מוחין דדעת ואעפ"כ בוחר בנפסד ומתאוה לו אומרת לו עד מתי אני אמרתי דכאשר יוסר ממך טפשות דקטנות תתחכם עד מתי תאהבו פתי וכאשר לא שמעו ויצאו לפקח צורכי שעה והניחו חיי עולם שהוא במשל שיצאו מהבית אמר' לו תוספת מוסר ולצים לצון חמדו להם תקרא להם לצים ע"ד או' שנים שיושבים ואין ביניהם ד"ת ה"ז מושב לצים לז"א ולצים וכו' ואומ' חמדו להם כי כבר הוציאו תאותם לפועל וחמדו עה"ז וכנגד הכת האחרת שיצאו מחוץ לעיר דהיינו שהתחילו להתאוות עבירות הרמוזה בתחילת הענין חכמות בחוץ תרונה ומה אומרת וכסילים ישנאו דעת דתמצא שהעושה עבירות לא ישא ויתן בענין בחושבו מתיקות העבירה וירחיק בדעתו כל הדעות הרעות הנמשכות ממנה ולזה התורה צועקת עליובחושבו העבירה ולא עשה, וכנגד כת הד' שנטה אחרי היצר ועבר עבירות והרי הוא אבוד הרמוז ברחובות תתן קולה מה אומרת תשובו לתוכחתי כי זה האיש לבדו ובנקל יחזור אלא צריך אחר להוכיחו ככתוב במשל ומי הוא המדריכו מאיבוד הדרך הם התוכחות מהזולת וז"א תשובו לתוכחתי שיאהוב תוכחת מוסר ואומרו אביעה לכם רוחי דע כי אמרו רז"ל כי בלכת האדם בדרך רע נפש האדם שהוא רוח הקדושה הניתנת בו היא נישבת ביד הקליפה ואשר לזה נפשו מתטמטמת והיא כדבר נתון תוך דבר אחר בבגדו דס"א בה וטח מראות עיני הנשמה וזה סוד כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלקיכם כי העון נעש' כמסך מבדיל בין הנשמה ובין ראות פני אדוניה ובבא האדם לשמוע התוכחות מפי החכם הוא משבר

כח הקליפה הדבוקה בנשמה בכח ד"ת וזהו אביעה לכם רוחי פי' הרוח אשר נתן ה' בך אביעה אותה שלא תשאר טמונה תוך הס"א דע"י התוכחו' תגלה ותראה קדושת רוח ה' כאשר נתנה ופי' מלת אביעה מלשון נבעו מצפוניו. ואו' אודיעה דברי אתכם הוא ע"ד ומגלין לו רזי תורה כי הנה האדם בהכעיסו לבוראו ויצא מדרך הטוב אין לו תורה והרי היא לפניו כחזון הסתום משא"כ בהיותו ירא שמים תאיר הנשמה אורה אז תבין תורת ה' וזהו אודיעה דברי שהיא התורה כאו' וידבר אלקים את כל הדברים וגו' כל זה אם ישמע לתוכחת וכנגד אם לא ישמע כמו המעשה של הפתי שלא שמע דברי המוכיח מטעמים האמורים לעיל או שלא האמין בדבריו או שיתרשל בעבודת ה' אמ' יען קראתי וגו' גם אני וגו' שהוא באופן המשל הנז"ל:

פסוק כד

יען קראתי וגו' ותפרעו כל עצתי גם אני באדכם אשחק וגו' בבא כשואה וגו' אז יקראוניני ולא אענה וגו'. דהנה האדם אשר לא ירגיש במדה אחת אשר ימדוד לו קונו ושנה לו במדה אחרת אולי ירגיש לדעת מעשהו ותמצא שארז"ל אקרא דורגז ושחק ואין נחת רגזתי בימי פרעה ושחקתי בימי שלמה ואין נחת הכונה שבין כאשר ה' מטיב לאדם הוא מרשיע וישמן ויבעט בין כאשר מכהו במכת עוני ויסורין הוא גונב ונשבע לשקר ופורק עול המצות ולזה אמר הנביא דברי ה' כי לא הועיל לו כביכול להחזירם למוטב בין ברוגז בין בשחוק ואין נחת שלא הועיל שיעשו לו נחת רוח בשום אופן לזה אומר יען קראתי מלשון עילוי ע"ד קריאי העדה קראתי ועשיתי אתכם מלכים ותמאנו לעשות רצוני נטיתי ידי הוא ע"ד הנה יד ה' הויה וגו' וע"ד יד ה' היתה בם נגעה בם יד ה' ואין מקשיב באופן לא הועלתי באחת מהנה וטעם שאמר קראתי ותמאנו וגבי נטיתי ידי מלת ואין מקשיב דתמצא דכאשר יהיה האדם בטוב יש לאל ידו לעשות תורה משא"כ כשיהיה ביסורין ובפרט יסורי עוני יתעצל בעבודת ה' אז לא יטה אזנו אפי' לשמוע את אשר יצונו ה' כי יעסוק בנגעי עצמו לזה אמר אצל נסיון העושר אמ' ותמאנו כי יכול יוכל אלא מאן לעשות ואצל נסיון העוני אמר ואין מקשיב שלא הטה אזן אפילו לשמוע כי אם רודף אחר צרכיו ודקדק לומר נטיתי ידי פירו' שלא הביא יסורין עליו שלא יוכל שאת אלא שיעור שיכנע בהם וזהו נטיתי ידי ולא נגע אלא הטיה קצת ואפילו הכי ואין מקשיב. וגם באומרו קראתי פי' לא שנתן עושר וכבוד אלא דבר המספיק אל האדם ואפשר דיתפרש מלת קראתי הוא מלשון הזמנה שהכין והזמין להאדם כל צרכיו בנחת ואעפ"כ ותמאנו באופן נתן עושר וריש ולא הועיל והוסיף עוד לומר דמלבד שלא עשו טובה אלא עברו על מל"ת וזהו או' ותפרעו כל עצתי ואחרון הכביד הוא ותוכחתי לא אביתם פירו' דלא

היו רוצים לשמוע תוכחות מוסר דאם היה אומר הכתוב לא שמעתם תבין שהכונ' היא לשון קבלה או לא העמידו מוכיח להוכיחם לז"א לא אביתם שלא היו רוצים שיוכיחום בני אדם ע"ד וישנאו בשער מוכיח וזהו פי' לא אביתם ובזה ננעלו לפניו שערי תשובה כיון דמוכיח רחקתם לכן גם אני באדכם אשחק שזהו הרמוז במשל אשר האדם הוא תועה בדרך לא טוב וימצאהו איש והנה תועה וירצה להדריכו בדרך ישכון אור וימאן כי ישמח האיש המדריכו ולא רצה בראותו כי לא יחוס על עצמו כן כשהאדם הרשיע ויבא אליו המוכיח להאיר לו ולא ירצה לזה ישמח ה' העושו יגש חרבו כי הוא מאבד עצמו לדעת ואומרו באדכם אשחק פי' כאשר אני רואה אידכם שיבא אליכם אשמח ואו' אלעג בבא פחדכם פי' מלבד שתקראן אותו רעות רבות וצרות אלא גם קול פחדם אשר לסיבת יראתם לא יהיה מונע עצמו מעשות רע דרך משל שמא יעני וכיוצא יבא לו והכונה דמלבד האד שיבא להם מצד פשעם אלא גם אותו הפחד שפחד יבואהו. או אפשר שאד עצמו שיהיה להם יהיה מפחדכם אשר פחדתם כנז' ופירו' ראשון עיקר ממה שסיים דבריו ואמר בבא כשואה וגו' ואו' אז יקראונני פי' להיות כי האדון ית"ש הגם כי המעשה אשר יעשה האדם יתחייב כפי הטבע לשמוח לאידו עם כל זה הוא אב הרחמי' הגם שישמח על העתיד לבא אבל כאשר תבא הרעה לא ישמח ולא ישחק באבדן מעשה ידיו אלא כאשר יקראוהו לא ימצא להם ויחזיר פניו שלא כמנהגו אשר משגיח על בוראיו לטוב וזהו שדקדק לומר אז יקראונני פירוש כשיבואו עליהם ימי הרעה ימי השילום ויקראו לה' מצרה להם לא יענה והנה תמצא דבכתוב הזה רומז כי יגולו רחמיו אליהם כי תחיל' אמר ולא יענם פי' הגם שתגיע אליו התפלה מרוב מאוס בהם לא יענם אבל בתוספת לשחר לפניו אז לא יוכל לסבול אלא לא ימנע ה' מלענות בעת צרתם כי קרוב ה' לכל קוראיו. או יאמר דהכונה היא דשני דברים הוא או' הא' כי כאשר יקראו מצרה להם לא יענם ועוד דבראותם שאינם נענים הם יבקשו לעשות רצונו יתב' וללכת בדרכיו אולי ישוב ה' מחרון אפו ולא ימצאוננני פי' לא ימצא להם לעשות מצות או יהיו עניים ואין בידם להטיב או אביא עליהם רעה שלא יוכלו למצוא אותי פי' לעשות רצוני ותאמר איך ולמה מנהג בלא רחמנות ח"ו לז"א תחת כי שנאו דעת:

או אפשר דיכוין לומר כי יש להם ב' רעות א' בעה"ז והאחרת בעה"ב כנגד עה"ז אמר יקראונני וגו' וכנגד עה"ב אמר ישחרוננני ולא ימצאוננני דהנה תמצא כי עיקר עה"ב הוא הקבלת פני שכינה ולזה אמר כי לא ימצא להם שלא יהנו מזיו השכינה וטעם או' שני נוני"ן לומר שיעשו קריאה אחר קריאה ולא יענם ואו' ימצאוננני להיות כי המלך הנאהב

ב"ה ימצא לאוהביו בעולם העליון בשני מקומות בג"ע התחתון ובג"ע העליון לז"א כי לאנשים ההמה לא ימצא להם בשום מקום תחת וגומר:

פסוק כט

תחת כי שנאו דעת וגו' לא אבו לעצתי וגו' ויאכלו מפרי דרכם וגו' כנגד הד' זמנים שבהם האמור במשל כאשר האדם מניח חיי עולם שהיא התורה ויוצא לעסוק בחיי שעה אמר שנאו דעת כי כאשר האדם יצא מדבר לדבר אחר הוא מצד מואסו באותו דבר הרחיקו מעליו והנה להיות כי הדעת שהיא ידיעת חכמת התורה אין חיוב כ"כ על כל אדם ויאמר וכי מחוייב אני לדעת דעת עליון לרדת לעמקי חכמת התורה ואשר לזה התחיל בענין זה לומר כי מזה התחיל במרד ומזה יעלה אל האמור וכנגד צאתו מבית מדרשו ופרק העול אמר ויראת ה' לא בחרו דהיינו לא הלך בדרך ישר לקבוע עתים לתורה דאם היה הולך בדרך ישר הגם ששנא דעת התורה עכ"ז יהיה פטור מצד שהוא קובע עתים לתורה וירא שמים לז"א ויראת ה' לא בחרו דהיינו שלא הלכו בדרך ישר לקבוע עתים לתורה ולתת חלק ה' ביראתו יתברך וכנגד אשר הרשיעו אמר לא אבו לעצתי שמרדו בה' ולא אבו בדרכיו הלוך וכנגד הרשעים שאבדו דרך ואינם חפצים לשמוע קול מוסר אמר ניאצו כל תוכחתי. ואומר ויאכלו מפרי דרכם פי' לא תאמר כי הרעה אשר תבא אליהם היא ממני אלא מפרי דרכם דהנה תמצא שארז"ל כי ע"י חטא האדם נוצר ממעשהו מלאך רע ואותו מלאך הוא המייסרו וההוא יקרא פרי דרכם כי מדרכיו נוצר הפרי. ואומרו וממועצותיהם ישבעו הכונה היא דהנה תדע כי הרשע בהתמידו ברשע ירבה להרשיע מבלי ידיעתו לרוב פריצותו בענין איסור ומיעוט יראת העונש ירבה להרשיע ואשר לזה תמצא שצוה הנביא יעזוב רשע דרכו ר"ל כי דרך הרשע כולה באיסור דאפילודבר שאינו בעיניו רע יעזבנו ואחר ידע כי רע הוא ולז"א ויאכלו מפרי דרכם לא מעונותיהם שהם יודעים בהם אלא אפילו דרך שהוא בעיניהם כי איננו עון עלה כולו קמשונים ומאותם פירות אשר יולדו מדרכם יאכלו כי גם השוגג יוליד מקטרג ולזה תמצא כי אמר הנביא לדוד גם ה' העביר חטאתך שהוא אותו מקטרג וזהו סוד הקרבן הבא על השוגג הוא לשרוף בלהב המזבח החטא ההוא וכפ"ז ידוייק תיבת פרי. וכנגד העבירות שעושה האדם בדעתו הפשוט אמ' וממועצותיהם ישבעו כי זה לו לתשלום למיכל לשבעה וגם במציאות עון המזיד לא ישנו כל המזידים ולז"א כי משובת פתיים וגו':

פסוק לב

כי משובת פתיים וגו' ושומע לי ישכון בטח וגו'. כונת הכתוב דהנה תמצא ב' מיני רשעים בעולם יש מרשיע מחמת הבהמיות כי לא ישגיח באופן העבירה אלא תכף

יעבור כפי תאותו ויש מין אחר אשר ידע לשקול בפלס אופני העבירו' כו' ואעפ"כ לא ימנע מעשות' וכאשר יעשה מצוה לא יראה אפילו בטוב שראה בעשותו העבירה ומצד זה הוא נמשך לעבירה יותר בראותו דרך רשעים צלחה לז"א כי משובת פתיים תהרגם יורה כי ההריגה אינה אלא לגוף משא"כ יש תוחלת תיקון ע"י גלגול וכדומה ושלות כסילים היא יותר שיידע רבונו ומצד שרואה דרכו צלחה מתהלך בה הרי זה מין ולא ימצא ממנו כלום וכאומר ז"ל שנה ופירש כו' ולא מוכחינן ליה דכ"ש דפקר טפי רחל"ץ וטעם שקוראהו כסיל להיותו משולל מדעת האמיתי. ואומר ושומע לי הכונה דאפילו אחר זה אם ישמע לשוב אל ה' ירחמהו בעה"ז ישכון בטח ושאנן בעה"ב מפחד רעה שהיא גהינם הכונה שלא תהיה טובתו לאבדו מעה"ב אלא ושאנן בראותו טוב שלא יגיעהו רעה ממנו להעה"ב:

פרק ב

פסוק א

בני אם תקח אמרי וגומ' להקשיב לחכמה וגומ' כי אם לבינה וגו' אם תבקשנה וגו' אז תבין וגו' כי ה' יתן חכמה וגו' יצפון לישרים וגו'. הכונה היא דאחר שאמר חכמות בחוץ וגו' שהתורה היא מכרזת על האדם כל ימיו ואף אחרי צאתו לתרבות רעה עתה הם דברי שלמה שמזהיר לאדם לשמוע מה שאמרה לו החכמה וזהו אם תקח אמרי וזהו שסיים להקשיב לחכמה אזנך כי התורה תקרא חכמה וחכמות ואפשר דהטעם דלעיל קראה חכמות מלבד מה שפירשתי יש טעם נוסף כי להיות שלכמה כתות דברה תורה לז"א חכמות דלכל אחד מזהרת אופן חכמה אחת משא"כ כאן מצוה א' הוא מצוה לכולם שישמעו לתורה ועוד מצוה דברים אחרים הנאותים לו כאשר יבאר באו' תקח ותצפון דלמה שנוגע לדבר החכמה אמר לקיחה שיקח בממון כל הון ביתו יתן אבל דברי שלמה אינם בחיוב כ"כ אלא תצפון כאשר תמצאם לא תזלזל בהם הלא תצפנם ויהיו בעיניך לדבר יקר:

או יאמר שהכונה ע"ד מה שכתוב והיה אם שמוע תשמע וגו' בודאי תשמור חקי ה' כאומרם במדרש משל לרופא שריפא כל תחלואי איש ברטיה א' שמעו ותחי נפשכם ולז"א בני אם תקח אמרי ותשמע דברי תורה בודאי שתצפון מצותי שהתורה תהיה מעשה אותך לקיים המצות ואו' ומצותי בתוספת וא"ו להיות שעושה מצוה גם בקיחת אמרי נועם ת"ת לזה כתב בתוספת וא"ו לומר כי ב' בידו או יאמר ע"ד אומרם ז"ל תורה בעידנא דעסיק בה אגנא ומצלא שלא יבא לידי עון אשר חטא לז"א בני אם תקח אמרי

דע כי לא אמרי לבד אתה לוקח אלא גם המצות תצפון אתך פירוי לא תבא לידך עבירה ותעשנה ולא תבא לידך מצוה ותמנע מעשותה אלא הכל תהיה מקיים:
או יאמר בני אם תקח אמרי אם תרצה ללמוד תורה ותקח לך התורה ליקוחין ותרצה שתתקיים בידך ומצותי תצפון אתך ב' מצות הא' היא שלא תלמוד להתיהר. והב' שלא תלמוד לקנטר בהרחיק ממך ב' דברים הללו תקח אמרי ותזכה בהם. או יאמר בני אם תקח אמרי ע"ד אומרם ז"ל הלומד ע"מ ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשו' לז"א כי כאשר תקח התורה תהיה ע"מ לעשות וז"א תקח אמרי תהיה ע"מ ומצותי תצפון אתך. עוד ירצה לומר בני אתה ובתנאי אם תקח אמרי ופי' מלת אם הוא תנאי למלת בני תדע אימתי אתה בני אם תקח אמרי והנה יכוין הכתוב לומר קיחה ומצפון על התורה והמצות ולז"א אם תקח אמרי ומצותי כי תיבת מצותי תסוב למעלה וגם תיבת אמרי תסוב למטה שתחזור עליו תצפון ופי' זה ע"ד מה שגילו דעתם ז"ל בפסוק לא כספך את כספך לא תתן וגומר ועכ"פ אתה צריך לתת טוב טעם למה קבע בפשטיות הנשמע לתורה קיחה ולמצות צפינה ונראה כי המצות לא יצטרך לקחת מהזולת אלא אשר יעשה מהמצות כי ידועים המצות ולא יצטרך לחכם גדול להודיעו אבל התורה היא דבר בלתי גבול לידיעת' כי מה שתדע עוד יש לאלו"ק מלין לז"א קח אבל המצות שידועות לו יצפון פי' שישמרם:
או יאמר כי הנה תמצא כי דברי שלמה הם ב' בחינות הא' הם דברי חכמות אשר החכם ידע אמיתותם והב' הוא צווי בלתי הכרח מהחכמה. לז"א בני אם תקח אמרי כנגד דברים אשר יקובלו מצד עצמן כאשר יקח אותם יספיק לו שהוא לבדו יצפנם וכנגד המצות שאינו מכריח בדבר חכמה לעשותם אמר ומצותי תצפון אתך ויעבור זמן אז תדע אמיתות דברי כאשר הוא מפרש בסיום דבריו להקשיב לחכמה אזנך זה כנגד אם תקח אמרי וכנגד מצותי תצפון אתך אמר תטה לבך לתבונה והנה תמצא כי הרבה כתות שומעים דברי החכם אבל לא ראי זה כראי זה הא' הולך ושומע ומבין שטחיות הדברים אבל אינו מעמיק בענין לדעת היוצא ממנו אלא מכניס בזו ומוציא בזו. ויש כת אחרת שמדקדקים לדעת המכוון היוצא מהמאמר וילביש הענין בו ויאמר אלה הם מעשי וזה יקרא תבונה וכת הג' יש תן לחכם ויחכם עוד שיותר ממה שתצוה אליו ויתחכם ענין מתוך ענין ויאמר בשומעו המוסר והתוכחות מה אני יושב ומצפה עד יום מותו ואז על כתף יסבלוהו קדרה בליעה מאיסו' משערין בכולה לאיסור ואנה יוליך את חרפתו ותמצא כנגד ג' דברים הללו יש ג' עבירות באדם כי יש עבירות אשר יעשה האדם ויספיק לו הטבילה ויש ע"י הגעלה ויש ע"י ליבון האש. והם אלו הטבילה היא במים ארבעים סאה וזה

יועיל לכאשר יחשוב האדם מחשבות רעות אשר לא תעשנה צריך לטבול במים להעביר המחשבה העולה על רוחו ולזה היתה עולה באה לזה יטבול במים ויעביר טומאתו ממנו. ויש דברים אחרים שצריכין הגעלה והם באכול האדם דבר איסור שהגוף בלוע מאיסור כקדרה הבלועה מאיסור זה צריך הגעלה וההגעלה היא התענית שע"י התענית מרתיח כל הגוף ומזיע ופולט האיסור וזהו יותר טוב לו ולא תבקע כריסו כאשר לא תוכל לסבול גיעוליה בקבר ותשפוך לו על פניו ואם יגעיל הרי פלט האיסור. ויש דברים שבלועים ביבש באור והם צריכין ליבון ואלו הם המוציא ש"ז והכועס והמרחיק דברי רז"ל שלא להאמין בהם וכל זה חוטא באש כי הזרע והחימום הוא אש יוצא מגופו וכן הכעס כנגד אלו צריך ללבן והליבון הוא עסק התורה בתמידות ביגיעה שהיא אש ע"י אש התורה תוציא בליעת האיסור שנבלע בגוף האדם בעבירה. והנה תמצא כי כל זה הוא תיקון לג' יסודות שבגוף שהם אר"מ אבל עפר אודיעך קושט אמרי אמת שדינו כדין האיסורין דהלכה רווחת אין כלי חרס יוצא מידי דופייו לעולם ולזה לא עלתה לאדם הראשון כאשר חטא ובלע כלי חרס שלו איסור אין לו תקוה אלא לשוב לכבשן האש מוצאו שנתבשל בו והוא לשוב אל הארץ אשר לוקח ממנה ותמצא כי יש צדיקים אשר הרבו ללבן גופם בתורה עד שהוציאו דופיו ממנו ואלו נרמזים דתמצא דכלי זכוכית הם מן העפר ואף להם נתנו חכמים שיעור כי שבירתם זו היא טהרתן שלא יועיל להם כמה וכמה ולזה מרע"ה לא הועילה לו רוב תורתו ונפטר והוכרח לשבירה האמת כי שבירתו אינה חשובה שבירה כלל כי כבר הוא מהותך מדופיו אשר בלע בימי אדם ולזה שמעתי מת"ח א' משם המפרשים אמתני' דמיום שמת רבי בטלה זכוכית לבנה היא זכות הגוף כך שמעתי. וכפי דברינויתבאר פי' הענין כמין חומר כי למה לא יראו להמשיל הענין אלא לזכוכית הלבנה אלא לומר כי כולם התנאים הקדושים ע"ה היו הם וכיוצא בהם שימצא גופו מלובן ולא יצטרך למיתה שהיא השבירה אלא מצד שיסודו בעפר וכבר אמרה תורה שאין כלי חרס יוצא מידי דופיו אלא בהחזירו אל כבשן האש וכלי זכוכית הם חרס ואו' מלת לבנה פי' גם ימצאון צדיקים וכמעשה דרב אחאי בר יאשיה שהגם שהיה בקבר היה כשוכב בעפר למה זה דומה לכלי חרס הנכנס לתנור ואין בו מה יאכל התנור הרי הוא כמות שהיה ואם כן הרי רב אחאי שהיה אחר הצדיק הנז' ואיך אומר בטלה זכוכית לבנה לז"א זכוכית לבנה שכל רואיה יגיד כי אינה עפר כלל לרוב זכותה כלל וזה ישיגנו ברוב עסק התורה והקדושה שלא יצטרך למיתה אלולי חטא אדה"ר והגם שימות אין מיתתו נקרא מיתה אלא שכיבה ואפשר לרמוז זה בקרא דכתיב זאת התורה אדם כי ימות באהל פי' כי מועלת התורה ללבן ולזכך האדם כאשר

מועלת המיתה לגוף לעכלו זאת התורה היא עושה כמו אדם כי ימות וגו' ואשר לזה מצא שהע"ה להעמיק בענין הנדבר אליו וזה כתבתי כנגד ההמון וכנגד אמיתות הענין שהוא מדבר בעוסקי התורה יצונו לטרוח בתורה להשיג עמקה לא לשטחיות הדברים אלא החכמה והתבוננות בה ולהוציא דבר מתוך דבר כי זהו עיקר הידיעה שנצטוינו עליה דכתיב וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' כי כל העוסק בתורה בלי טורח לרדת לעמקה הרי זה ככוסס חטים מבלי דעת ואחר עשות מלאכות הנעשות בחיטים יטעם כצפיחית בדבש וזה העוסק בתורה צריך להתיש כחו ולהעמיק לדעת עומק דבריה וזה נקרא תבונה ואחר שירד לעומק הענין יולדו לו עניינים רבים וזה נקרא בינה שהוא דבר מתוך דבר באופן כי צריך האדם להבחין ולדעת כל הנדבר אליו מחכמה ואחר שידע עומק הענין אז כמה עניינים יסתעפו לו דבר מתוך דבר ולז"א שהע"ה להקשיב ויטב [ויטה לב לתבונה היא להבחין עומק הענין לא כמצות אנשים מלומדה וטעם שאני מבקש ממך להבין הענין היטב כי תאמר אם ארצה לקבל דבר חכמה בשמעי למה אטרח לתבונה יהיה באיזה אופן שיהיה בשלמא אם תצוה על הבינה שהיא הגדולה שאני מבין דבר מתוך דבר הנאמר טוב אבל אם אין לי להבין אלא הענין עצמו למה נצטער להעמיק בו אם ארצה לקבלו לז"א כי אם לבינה תקרא ותרצה להשיג לבינה אם תרצה להשיג לה צריך אתה להשיג התבונה קודם ואחר שתהיה מעמיק בענין ליודעו משם תעלה להשיג התבונה מפתחי הבינה היא התבונה באופן כי התבונה הוא עומק הדבר וטעמו ויסודו והבינה הוא מה שיצא מזה וזהו דבר מתוך דבר וכנגד ב' דברים הללו אמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה והנה תמצא כי הכסף הרוב ימצא כפי הטבע אם ירכוב אניות ולפחות בהשתדלות מלאכה וכדומה אבל המטמון לא כל אדם יטרח וישיג לז"א כנגד התבונה שהוא להבין הענין בעצם יהיה כביקוש כסף והבינה כמטמונות ומי ישיג למציאותו ואחר שיהיו לך דברים הללו חכמה ותבונה ובינה אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא הכונה היא שתמצא כשישיג האדם לחכמה ותבונה הרי הוא יודע יראת ה' ב"ה אבל לא ידע אלא הנמצא כתוב אבל מה שאין לו מקרא מנין ידע אבל כאשר יגיע למעל' הבינה אז ידע דעת אלקים ממש פי' מה שבדעתו שלא נתפרש בתורה מבינת האדם בתורה ידע כל נעלם ולזה דקדק לומר מלת תמצא כדבר שהוא אבוד מעיני אדם והוא מצוי כפי האמת שכל מה שיש בעולם וכל החכמות וכל המושכלות כולם בתורה וכן ארז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ והכל מהתורה אלא שמהעדר דבר אמנם אחר שתעשה כל הכתוב אז תמצא דעת אלקים וזהו ומגלין לו רזי תורה וחזר לתת טוב טעם כי יבין יראת ה' ודעת אלקים והוא שכתוב כי ה' יתן חכמה

מפיו דעת ותבונה הכונה כי כאשר נתן ה' התורה לישראל הנקרא חכמה הכל נת' בין החכמה בין התבונה בין הדעת שהוא פנימיות התורה אבל מה שנתן נגלה שהוא תורה שבכתב שיכול כל אדם להשיג והן מפורש בתורה אבל דברים האחרים שאני אומר לך לא נתנם בכתיב' אלא מפיו הלכ' למשה מסיני והכל רמוז בתורה וחזר לתת טעם למה עשה ה' ככה ולא בא הכל מפורש לז"א יצפון לישרים כו' פי' כדי שתהא מתשת כחו של אדם להבינה וע"י זה יוסר חלאת פשעיו ופי' לישרים היינו תדע באיזה אופן יהיו נעשים ישרים בלי עיקום חלאת פשעים ע"י תושיה וזהו דוקא למי שיש לו תחלואים בנפשו אמנם להולכי תום מגן הוא שאינם צריכין לטרוח להבינה שאין להם מונע והוא ע"ד אומרו כי שמש ומגן ה' וגו':

או יאמר מגן הוא להולכי תום כי מי שאינו צריך להתיש כחו כי הולך בתום אפ"ה יש לו שכר גדול להיות לו למגן. או יאמר יצפון לישרים פי' כי כונת ה' ב"ה שדעת ותבונה אמרם למשה והם בתורה בדרך נסתר הטעם הוא שלא יבינו אלא הישרים ולא הרשעים שאינם ראויים סודות התורה ואם היה הכל גלוי היו יודעים אותו אפילו הרשעים בלי יגיעה משא"כ עתה אין יכולין להבינה הרשעים עד שיתישו כחם ואז מתכפר עונם ומבינים ומזה נמשך שעשו רז"ל סייגים שלא יכשל האדם בעיקר התורה או יאמר מגן כו' כי כאשר ילך האדם בתום לא יכשל בעומק התורה עד שיתיש כחו בדעת עליון אז יבין אבל קודם שטחיות הדברים יעמדו לפניו למגן פי' כמגן. ונשאר לידע כפי מ"ש שהחכמה תקדם ואח"כ התבונה ואח"כ ישיג לבינה א"כ הול"ל מפיו כו' תבונה ובינה ונראה כי הבינה בעת יצטרך האדם להבין דבר מחבירו תקרא בינה ואחר שהבין הדבר ההוא תקרא דעת וזהו ודעת אלקים תמצא ולז"א מפיו דעת וכו' כי הוא יתברך בעל דבר בערכו לא יקרא אותו דבר בינה אלא בערך המוציאו מתוך דבר וטעם או' תבונה אחר או' דעת שיורה כי היא יותר גדולה ולא היא כונת הכתוב כך היא מפיו דעת שלא נתן בנגלה ולא זה בלבד נתן בהעלם אלא אפי' התבונה מפיו נאמרה כי כן תמצא כי תורה שבע"פ לא נאמרה בפי' אלא מפיו יתברך ונמסרה מפה אל פה ולא ניתנה לכתיבה. עוד ירצה לומר יצפון לישרים ע"ד אומ' ז"ל למשמאילים בה עושר וכבוד למימינים בה אורך ימים עולם שכולו ארוך והכונה כי מי שעוסק בתורה בכל כחו כימין הזה שהוא כח האדם זוכה לאורך ימים ומי שעוסק ביד כהה בלי טורח יזכה בעה"ז לעושר וכבוד והנה תמצא כמה ת"ח שעוסקים בתורה וטורחים ויגעים בה בעומקה ובפירושה ולא יגעו ולא יעפו ומתישים כחם בה מרוב אהבתם ויש כת אחרת שלומדי' מהתענג ומרוך בלי טורח ויגיעה כפורע חובו ומבקשים אולי לא ימצא להם מעורר מדני' להקשות ולפלפל כי

יגעים ובורחי' מלשמוע דברי טרחא וקוראי' לזה המעיין וטורח כי הוא מבלבל מי יתן אפה וידעו כמה תתבלבל נשמתם בגיהנם וכאשר יהי' ניכוים בחופת חבריהם היגיעים לז"א כנגד המיימינים יצפון לישרים תושיה שיצפון להם זכותם לעולם שכולו ארוך ודיקדק לומר לישרים כי יש מתישים כחם בה ואין עולה להם כגון שלומדים לקנטר ובאים בעקיפו' שלא בדרך ישר לז"א שתהיה תורתם ישרה ויעמיקו בתור' בפלפול ישר זהו שאומר עליו יצפון. וכנגד כת המשמאלים תהיה להם למגן בעה"ז בשמאלה עושר וכבוד וזהו מגן להולכי תום שאינם רוצים להתחכם אלא ללמוד התורה בתמימות תם מה הוא אומר בלי חכמה ודעת ועיקר התורה היא החכמה שכן הוא אומ' אני חכמה שיסודותיה בנויה על החכמ' וכפי פירו' זה מקרא דיצפון לישרים אינו קשור עם מה שלמעלה ממנו אלא הודעה כי צריך לחכמה ולתבונה וזולת זה אפי' שכר עה"ז אין לו וכן תמצא שארז"ל גם בלא דעת נפש לא טוב שצריך לדעת חכמת התורה וכן בזוהר דבעיא למנדע כו' לנצור ארחות משפט ודרך חסידיו ישמור. הכונה כי מלבד אשר צוה על מה שנוגע אל נותן התורה באו' להקשיב לחכמה אמר עוד כנגד המעשה לעצור כי תהיה הכונה בכל האמור לב' עניינים על החכמה ועל המעשה שהוא לנצור והוסיף לומר ודרך חסידיו ישמור לומר כי האדם אשר יכנס בחצר בית המלך הפנימית לעשות ככל הכתוב צריך להתנהג לפנים משורת הדין כמנהג החסידים כי אורחות משפטהוא מה ששורת הדין נותנת ודרך חסידיו הוא ע"ד למען תלך ואמר ארחות לשון רבים ודרך לשון יחיד להיות כי ארחות משפט ירבו מלמנות מינים ממינים משפטי ה' אבל דרך חסידים הוא דרך א' כולל לעשות תמיד לפנים משורת הדין ואו' מלת חסידיו דהיל"ל חסידים אלא הכונה היא חסידיו של המשפט אותם המתחסדים במשפט שאינם מדקדקים לעשותו בדיוק והולכים בדרך טובים וזהו חסידיו וטעם הענין להודיעך מה מדת חסידות הוא או' כי הרבה מיני חסידות יש לז"א כי הוא מדבר בענין שהוא בו דהכונה היא דבאותו משפט ישמור דרך המתחסדים בו ודוק או יאמר כי אומרו לנצור ארחות כי יכוין לומר כי הדרך שיביאהו להיות נשפט עליו ישמרהו שלא יכנס בשופטי' ובזה כאשר יהיה לא אפשר שינולח מהיצר דכאשר ירחיק עצמו מכל דבר שיצטרך לדון אם כדין עושה אם לאו אם כן בבא אליו רשע שהוא היצר בהכרח שיצטרך להחטיאו להמציא לו טעם לבא אל העבירה וכאשר יקח לו דרך כי ארחות משפט ינצרם שלא לבא בהם א"כ גירא בעיניה דשטנא. ואו' ודרך חסידיו ישמור פירש דכאשר יראה דרך חסידות לא יאמר כי דבר זה אינו חמור כ"כ כשאר איסורין אלא יעשה לו שמירה הגם שאינו אלא דרך חסידו' עכ"ז לא תשמע לדברי היצר המפתה אותך להקל בהם באו' כי אין זה מעיקרי

התורה ואם יקל בזה יבא להקל בעיניו אפילו בעיקרי הדת ואחר שיהיה לך זה שתעשה כל הכתוב לעיל בין בעסק התורה והידיעה בין במעשה אז תבין צדק ומשפט ומשרים וגו' והנה צריך אתה לדעת כי מהו שצריך האדם להקדים הוא המשפט ואח"כ הצדק ע"ד או' עשיתי משפט וצדק ואם כן הי"ל להקדים משפט ולכתוב צדק עם משרים. אכן הכונה היא לומר כי אחר שישמור משפט ודרך חסידיו ולא יכשל בהם ויתן לב עליהם אז יבין מהו הצדק שהוא לפנים משורת הדין ומה הוא המשפט וכפ"ז להיות שכל עצמו לא בא אלא להסיר לו שלא יטענו כי זה הדבר אינו אלא צדק לזה הקדים להזכירה ועיקר קושיתו עתה לא חלה לזה לא הקדים בהכרח המשפט. כי למה יקדימנו בכתוב אם הטעות הוא אחר האמת בו שיחזור צדק כנז' ואו' ומשרים כל מעגל טוב הכונה שאחר שידע ויהיה בר דעת אין לחוש לו הרי הוא יודע כי כל המישרים שהם מעשים שלפנים משורת הדין הם כל מעגל טוב ולזה לא אמר וכל מעגל טוב לומר שהמישרים הם כל מעגל טוב:

פסוק י

כי תבא חכמה בלבך וגו' מזמה תשמור עליך וגו' להצילך מדרך רע וגו' העוזבי' ארחות יושר וגו' השמחים לעשות רע וגו' אשר אורחותיהם וגו' הן עתה יאמר שלמה ע"ה כל טובות הנמשכים לאדם בעשותו כל האמור שכאשר תבא חכמה בלב האדם פי' שיהיה לב חכם לימינו שהיא התורה שכל מחשבותיו הם בתורה עד שתאמר שהחכמה שהיא התורה בלבו וזה ימשך מרוב התמידיות זה חשק בתורה והוא ע"ד או' דהע"ה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך פי' כי רגליו היו מוליכין אותו לת"ת מה שלא חשב כן דרשו חז"ל וכפ"ז יבא ק"ו מכ"ש ללב בן דעת שתשכון בו התורה ולז"א כי כאשר תבא החכמה בלבו ועוד ודעת לנפשך ינעם פי' הנה תמצא כי כל עוד אשר נפשו של אדם לא תתאוה לכל דבר דעה הרי הוא מוסגר ביד היצר ותתאוה אל הכסילות וכאשר תתאוה הנפש אל הדעת יצאה מתחת יד הקליפה ולז"א ודעת לנפשך ינעם כאשר תגיע לגדר זה. או יאמר כי מבטיחו שכאשר יעשה כל הכתוב יגיע לגדר זה אשר תאוה נפשו לדעת ובהגיעו למעלה זו לא ירא ולא יפחד מב' דברים לא מיראת העון שמא יכשל או יכשילהו אחרים ולא מיראת שום דבר רע בעה"ז כי היא תגין עליו ותצילהו. וז"ש מזמה תשמור עליך שלא תבא לידי זנות ולהיות שתוקף היצר הוא בזנות לזה בחר מכל העבירות הזמה ואמר כי התורה תשמור אותו לבל יכשל וזה אם נפרש מזמה מהזמה אבל אם נפרש כי פי' מזמה היא התורה תקרא מזמה כמו שפי' רש"י במסכת ע"ז אעפ"כ צריך לתת טוב טעם ודעת מדוע לא בחר ליחס לתורה אלא בכינוי זה לדרוש ממנה ב' דברים כנז' והאמת

דפשיטות הדברים יורה כי מזמה היא על התורה כמו שתרגם יונתן וכפי זה יתבארו הכתובים ע"נ כי התורה תעשה לומר ב' דברים והיינו תשמור עליך ותנצרכה כאשר הוא מבאר דבריו מה היא השמירה ומה היא הנצירה וקודם נדקדק פי' הכתוב הזה כי תמצא שעון הזנות הוא ברעיון כאשר תאוה נפשו ולז"א מלת מזמה פי' כי מחשבה הקדושה שיש בך תרחיק מחשבת הטומאה וזהו תשמור עליך לבלתי תכנס בך מחשבה זרה דדבר ערוה כאשר הוא גומר דבריו בפסוקים שאחר זה ואמר תבונה תנצרכה לומר שלא ירא מרעות יעברוהו ורשעים יזיקוהו כי אחר שהגיע לתבונה היא תצילהו מראות ברע וזהו תנצרכה כי אחר שיודע להעמיק בענין לדעת תוכיותיו הרי שמור ועומד וחזר לבאר דבריו מאיזה דבר הוא אומר שתהיה לו שמירה והתחיל מדבר שסיים בו שהוא תבונה תנצרכה ואמר להצילך מדרך רע שלא תעשה ענין שיצא לך ממנו רע. או יאמר כי זה מההשגחה כי ה' ב"ה ישמרהו אלא עיקר דבריו הוא שישמרהו מאיש מדבר תהפוכו' להיות כי בני אדם הם בעלי בחירה ורצון ואין מידם מציל לז"א כי הוא בתבונתו תצילהו מאיש מדבר תהפוכות כי יבא אליו ויראה כי הוא אדם טוב והוא מתהפך. או יאמר תהפוכות מהופך ועומד כי לא בפיו כלבו וזה יקרא איש תהפוכות ומי ידענו לשמור ממנו תבונה תנצרכה מאדם כזה וכנגד או' מזמה תשמור עליך אמר להצילך מאשה זרה מנכריה וגו' שלא תפול בפח שלה כי התורה תשמור עליך ממנה. או יאמר דכונת הכתוב להיות שהאדם יש בו ב' עניינים העיקרים אשר בהם יזכה ובהם יאבד והם ברית הלשון וברית המעור ובכלל זה הם רעות השכליות בדיעות ובדיבור ורעות הגופניות מטבע חומר האדם כאשר אבאר וכנגד הב' אמר להצילך מדרך רע כי תמצא כי המוציא שז"ל נקרא רע כאו' ז"ל על קרא דויהי ער כו' פי' שלא יכשל בדרך הרע שלא יבא לידי קרי ח"ו והוא הנק' דרך רע ועוד להצילך מאיש כו' פי' מהיות אתה איש מדבר תהפוכות פי' כי אמרו ז"ל כי גהינם נקרא תהפוכות בסוד להט החרב המתהפכת וכל המדבר לשון הרע וכדומה שוחה עמוקה פה זרות והנה ארז"ל כי לשון הרע הוא מדברים שאין אדם שניצול מאבקה בכל יום לז"א להצילך מהיות כך וכך ותיב' להצילך מושכת כל הכתוב ואו' העוזבים כו' דקשה כמו שהתחיל לדבר בלשון יחיד הול"ל להשלים לשון יחיד פי' להצילך גם מאותם העוזבים ואות המ"ם דמדרך ומ"ם דמאיש תשמש גם למילת העוזבים וכאלו אמר מהעוזבים או יאמר דהכתובים הללו יגידו ענין גדול אשר נתנבא עליו שלמה הע"ה והנה תמצא שארז"ל ששלמה עשה אזנים לתורה וכמו שכתוב בזוהר חדש וז"ל עיר קטנה ואנשים בה מעט דא אורייתא ומשום דאנשים בה מעט היא קטנה ובא אליה חכם דא שלמה מלכא ומילט העיר בחכמתו מיד האפיקורסים ומינים וע"ש

באורך באופן כי שלמה בא לשמור נגדיות התורה. או יאמר כי יכוין כי הנה הרשעים הנז' מלבד מעשה הרע שהמציאו תורה חדשה כוזבת מדעתם לכמה אומות שטעו אחריהם וזאת הדת הכוזבת בחרו בה הם וההולכים אחריהם ושמחים בה להיות שמתרת להם כמה איסורין חלב ודם עריות וכיוצא ומלבד זה אלא שיש להם שמחה בהתהפך איש ישראל לדתם וזהו השמחי' בתהפוכות רע פירוש באותם המתהפכים לעשות רע כאשר עינינו רואות בשתי הדתו' כי זו היא שמחתם ואשר לזה אמר להצילך מדרך רע שיש בהם ב' דברים שצריכין שמירה הא' היא פיתוי התר העבירות והפיתוי אשר יתפתה האדם בראותו כי ישמחו לו ויטיבו לו ומצד זה יתפתה ושיעור הכתובים כפ"ז כן הוא כי כאשר תעשה כל הכתו' ותשיג חכמת התורה היא תורה אותך כל הכתוב ובזה תתרחק וזוהי ההצלה עצמה כי כאשר תהיה בך התבונה היא תנצרכה מדרך רע ומאיש מדבר וכו' ובאיזה אופן תהיה הנצירה כאשר תדע מצד תבונתך כי הם עוזבים ארחות יושר על אופן הנז' ושמחים לעשות רע כמו שפי' דזו היא ההצלה דממילא תמאוס ברע בראותך אותו בהם ובראותך אורחותיהם עקשים וגו' פשיטאשתתרחק מהם מכל אופנים שתהיה דתם לא תבחר בה אשר אורחותיהם עקשים פירוש כנגד דבר איסור והלכות עריות אמר השמחים וגו' וכנגד מה שנוגע בדתיהם בענין דיני ממונו' וטוען ונטען וכל הדינים אמר אשר אורחותיהם וגו':

פסוק טז

להצילך מאשה זרה וגו' העזבת אלוף נעוריה וגומ' כי שחה אל מות ביתה וגו' כל באיה לא וגו'. הכתובים מוסבים למעלה כנגד מה שאמר מזמה תשמור אמר שהשמי' היא מאשה זרה מנכריה וגו' הכונה היא כפשיטו' הנשמע והנה תמצא שיש ב' מיני זונות הא' היא המופקרת לכל וזוהי רעתה היותה זונה הב' שאינה זונה אבל היא עתה נתנה עיניה בזה האיש ואפשר שתמאוס באחרים זולתו אבל בו חשקה והיא לא נכריה שה' ב"ה גזר שתהיה לו נכריה מצד היותה בעול' בעל אמר כי מב' סוגים הללו תצילך התורה שלא תפול באחת מהנה וטעם או' בנכריה אמריה החליקה ולא אמר כן בזרה דתמצא דאשה זרה היא תופשת ביד וידועה לכל לז"א סתם להצילך ממנה אבל הנכריה אינה זרה כאחרת ולזה לבד נשאה עיניה ודקדק לומר אמריה החליקה דאפי' לזה אינה תובעת בפי' אלא התחלת הרשע היא עושה והוא שמדברת לו בחלק לשונה דברי אהבה וריצוי לבא אל מכוון העבירה. או יאמר דהכונה היא שכל המחלקת לשונה תקרא נכריה ושיעור הכתוב כן הוא מנכריה ומי היא אשר תקרא נכריה אותה שאמריה החליקה ואו' העוזבת מתחיל ממה שסיים שהיא הנכריה לו ואמר שהיא עושה ב' דברים רעים הא' העוזבת

אלוף נעוריה שמזנה תחת בעלה ודבר זה הוא זר מאד דאפי' אם לא היתה מצווית עליו אעפ"כ מצד אלוף נעוריה שלא תבגוד בו יחוייב הדבר להיות גנאי מאד ואומ' תיבת עוזבת לרמוז כי זאת הנכריה בעשותה המעשה המכוער היא נאסרת על בעלה שכן הוא הדין אסורה לבעל לז"א העוזבת שהיא עזבתו לחלוטין וגם לא עמד בפניה איסור שאסר עליה ב"ה וז"א ואת ברית אלהיה שכחה. או יאמר דכאשר היא עוזבת אלוף נעוריה אשר היא מיוחדת לו פשיטא דמכ"ש שמה שיחדה ה' לו לעם סגולה בליקוחין מכ"ש שתשכח כי ה' ב"ה עם ישראל כמציאות הזה הוא שישראל יש לו בהם ליקוחין כדין כי יקח אשה שאמ' רשב"י ע"ה דרכו של איש לחזר על אשה ואין דרכה של אשה לחזר על איש כן יחוייב הדין כי אדונינו הוא יחזר על אבידתו עמו ונחלתו באופן כי האשה אשר בגדה באיש נעוריה גם ברית אלהיה הפרה בריתו אחר שכתבתי זה מצאתי מדרש בפ' נשא וז"ל איש איש כי תשטה אשתו שמועלת וכופרת בשנים באשה של מעלה ובאשה של מטה ע"כ וכפ"ז הם עצמן דברי שלמה שפי' כאן העוזבת אלוף נעוריה גם ברית אלהיה וגו' ופירש לנו ד"ת וכל זה כנגד האשה הלזו אשר התחילה לזנות במה שמחלקת אמריה ואפשר לומר כי כל הכתוב מדבר באופן אחר ורצונו לומר להצילך מאשה זרה ולא זו אף זו שהתחילה להחליק לשונה להיות זרה וכנגד אותה שהתחילה להחליק לשונה אמר העוזבת לא אמר שעזבה כבר אלא עוזבת פי' עתה היא רוצה לעזוב גם או' שכחה פירוש היא רוצה לשכוח ואו' כי שחה וגו' פי' כי זאת אשר אמריה החליקה היא שוחה אל מות פירוש מטה את עצמה אל מות ואל רפאים מעגלותיה פירוש המעגל שהיא הולכת בו הוא הילוך ודרך אל רפאים הגם שעדיין לא עשתה מעשה אלא אמריה החליק' חלק לשונה סימן לכל זה. או יאמר דמ"ש כי שחה יכוין על אשה זרה שאמר בתחילה ודקדק לומ' כי שחה כבר אל מות ביתה כבר זרה היא ואו' מלת כי שחה המכוון הוא כי המות יתיחס אליו עומק הן בבחי' הגוף שיורד אל תחתית הארץ הן בבחי' הנשמה אל תחתית שאול לז"א כי ההולך אל בית הזרה הלזו ידוע ידע כי יותר עמוקה ממות וזהו כי שחה אל מות אפי' אל שיעור המות שחה היא ביתה ואל רפאים מעגלותיה על אופן הנז' וזהו בדרך משל והמכוון בזה כי הנה ההולך לגהינם בכל יום הוא מתכפר מפשעיו ועולה ברוב הזמן משא"כ זאת בכל יום יוסיף להשתקע ובזה יותר שחה ביתה כו' ואל רפאים מעגלותיה פי' לא מלבד ביתה אלא אפילו ההולכים בדרך להתקרב אל ביתה אותם המעגלות דומות אל הרפאים פי' הורגיו וחוזר לתת טעם מדוע יקרא למעגלות רפאים להיות כי בודאי הבאים אצלה לא ישובון כי כאשר דרכו מעגלותיה דע כי בודאי שלא ישובון כאשר יפגע ההורג לאיש שלא ינצל ממנו כן דרך הזה ידמה אל רפאים כי

כאשר האדם ישים לדרך פעמיו ויתחיל לשים מגמת פניו אל העביר' אין נמלט ובודאי שלא ישוב בתשובה מדרך הזה ולא ישיג בדעתו לדעת אור החיים לימלט ממנה להיות שנכנסת בו רוח רעה ומפנה מלבו אורחות חיים ולא ישיג לדעתה ואמר תיבת ישיגו כונתו היא לומר דהגם כי זה האדם יחשוב בדעתו לשוב לא ישיג כאדם שמקוה לדבר וטורח עליו ולא ישיגנו והטע' כל עוד שהיא בדעתו וזהו שאמר באיה פי' שעדיין בדעתו לא פינה ממנו מחשבת זאת האשה הזרה מהנמנע שיוצדק בדעתו להשיג אורחות חיים ואמר אורחות לשון רבים הכונה שלא ישיג מכולם אפי' אחד שכולם רחוקות ממנו משום דהוי כטובל ושרץ בידו אין לו טהרה עולמית עד יפנה טומאת החטא ואז ונחה עליו רוח ה' והיא תורינו אורח חיים:

פסוק כ

למען תלך בדרך טובים וגו' כי ישרים ישכנו ארץ וגומר ורשעים מארץ יכרתו וגומ' הכתובים הללו זולת מה שפירשתי אין להם משמעות כי מה קשר ושייכות יש לפסוק דלמען תלך עם פסוק לא ישיגו אורחות חיים זה אין לו הבנה אכן הכתוב הזה נמשך עם מה שכתוב למעל' כי תשא חכמה בלבך מזמה תשמור עליך וגו' להצילך וגומ' מרעות השכליות בדעות ובדבור כאמור לעיל, עוד להצילך מרעות הנמשכות מטבע הגוף כאמו' עוד מלבד שלא תעשה רעו' אלא שבאמצעות ידיעתך בתורה הוא התורה תדריכך למען תלך בדרך חסידות וזהו למען תלך בדרך טובים וכן תמצא בש"ס דמפרש קרא בלפנים משורת הדין וצריך לדעת מה היא כונת הכתוב שכפל הענין במלות שונות טובים וישרי' דרך ואורחות והליכה ושמירה ולמה אמר בתחלה לשון יחיד דרך ובסוף אמר לשון רבים אורחות. ונראה כי שלמה המע"ה יכוין לומר להאדם כי ירגיל עצמו להיות טוב החלטי לכל ולא יפלס להטיב לפעמים ולפעמים לא אלא טוב לכל ואפילו להמשיך רע ממנו לזולת כפי הדין והאמת אתו אפ"ה ירחיק שלא ימשך ממנו אלא טוב וזהו לפנים משורת הדין ולז"א לשון יחיד דרך טובים שאין נמשך רע מהם וענין זה נכלל בקרא דוהלכת בדרכיו טוב ה' לכל כאשר עינינו רואות טובו ית' לכל ואמר מלת דרך להיות מלת דרך יורה על דבר שדרכו בו רבים והוא דרך ידוע לכל וכן הוא דרך הטוב שכל הנבראים ימשך להם ממנו טוב ולא רע הוא דרך כללי וידוע מחול לרודפך ולא תרדוף אדם ואומרו ואורחות צדיקים תשמור הכונה היא דמה שאמרתי לך שתלך בדרך טובים הוא אחר שאורחות צדיקים תשמור פירוש אחר שתעשה אורח צדיקים שהוא דבר שכפי הדין דרך משל כי יהיה ריב בין אנשים וכל א' תובע עלבונו כפי דעתו ויאמר אחד מהם כאשר ירצה לותר בחלקו לומ' הרי הוא מקיים למען תלך בדרך טובים שמחל בעלבונו כפי

דעתו שנעלב הוא ויוצא מזה שלפי דעת שכנגדו שהוא הנעלב ואינו רוצה למחול ולא יאמר זה האדם הרי יצאתי ידי חובת למען תלך בדרך טובים דאפשר דאפילו אורחות צדיקים עדין לא שמר דאם יהיה כפי האמת שהא' הוא הנעלב הרי זה שחושב בדעתו שקיים למען תלך בדרך טובים הרי הוא הולך בדרך רשעים אלא אימתי הוא מקיים דרך טובים אחר שישמור אורחות צדיקים וידע כי בודאי הוא הנעלב אז יקיים דרך טובים וימחול לו או יותר לו תביעתו ותמצא שמלת צדיקים יורה על ההולכים על שור' הדין ולא לפנים משורת הדין וכן אמרו במס' חולין יע"ש, והנה תמצא בבני אדם שיש בהם ערמה דכאשר יולד בינם ובין הזולת הפרש ממון או דברי עלבון ויצעקו הנעלבים משכנגדם וכאשר יראו שרוצים לבא לפני אמצעי לגלות הנעלב מעלבונו יתחכמו להצדיק עצמם וישארו בחזק' נעלבי' ע"ד הזה שיאמרו בדרך שברון לבב ובתמהון עינים כמי שלא מצא מי יציל עלבונו הריני מוותר מחלקי ומוותר ומוחל ובכלל עלבוני אני מוסיף לומר כי אני הוא שהעלבתי שכנגדי כדבריו כן הוא ומידי דהוה שהוא נעלב בגוף הענין וסובל גם סובל להודות כי הוא עולב וזה מצד צדקו ואדם כזה הוא רע ובליעל צריך כל אדם להתפלל לה' שיצילהו מגשת אליו ולפעמים יולד באדם מחסרון ידיעתו כי הוא נעלב ויעשה כאמור אשר לזה חשש שלמה המע"ה ואמר שעיקר צואתו שאומר למען תלך בדרך טובים לא שיעשה בדרך ערמה ותחבולה כאמור אלא אחר שיודע מי אומר ויצדיקו הצדיק אז אם יוותר ויהיה טוב הוא המקיים דברי שלמה ע"ה ואמר אורחות להיות. כי לענין בירור הדבר בין אנשים אין הענין ברור כ"כ ולזה יקרא אורחות כמו שפירשתי. או אמר בלשון רבים להיותו מתחלק במשפטים ובאופנים ובדרכי' הרבה כאשר ישפט כפי הדין משא"כ דרך הטוב הוא דרך אחד כללי להטיב לכל לז"א דרך. ואמר תלך ותשמור להיות ההליכה בדרך טובים אינה אלא לפנים משורת הדין מה שא"כ אורחות צדיקים היא בהכרח חיובי מחייב ולז"א לשון שמירה שהוא חייב בה וכמו שפי' שיעור הכתו' ונתן טעם לזה לבל ידאג האדם וירע בעיניו במחילתו בהנוגע לו בכבודו ובעלבונו לזה הוא מנחם אותו אם בבחינת צער הנוגע לו אמר שלא יחוש כי יש להתענג בטובה צפונה וז"א כי ישרים וגו' כאשר אבאר בס"ד וכנגד כי יחם לבבו על אותו רשע אשר עלבו והלך בשלם אומר לו ורשעיממארץ יכרתו וגו' כאשר אבאר. עוד ירצה באומרו ואורחות צדיקים תשמור פי' שיהיו אורחותיו צדיקי' לא של צדיקים אלא האורחות עצמם הם צדיקים והמכוון שלא יקח לו דרך שיביאהו לרעות אלא דרך שלא ימשך לו ממנו אלא צדק ולזה שינה לומר לשון רבים שתחזור מלת צדיקי' על האורחות ושיעור הכתוב כך הוא דהגם שאמרתי שתלך בדרך טובי' ותמיד יהיו מעשך שתמחול בחלקך אפילו הכי

אנכי מצוך שלא תלך בדרכים שיביאוך לידי דבר שתצטרך למחול ולוותר לא כן אלא מעיקרא תלך בדרך צדק שלא תצטרך כו' ואם תצטרך אז תלך בדרך טובים באופן צריך לעשות ב' דברים ותהי זאת נחמתך כי ישרים ישכנו ארץ הנה תמצא שאל"ף קמ"ץ לרמוז לארץ העליונה למעלה. דע כי יש ב' ג"ע שלמעלה צרור החיים ועל זה אמרו בזוהר ויקרא דוהיה מידי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו אבל ותמימים שהם העושים לפנים משורת הדין יהיו שם תמיד לעולם ועד וזה יותר לזה אנכי מצוך למען תלך וגו' וכנגד הרשעים אמר כי גם בהם יש ב' סוגים הא' הם רשעי' מצד תוקף יצרם והב' הם רשעים מצד גבהות הלב שבהם בה' בגדו ואלו הם המינים ומורדים ופושעי ישראל והמבזים לומדי תורה. והנה יש רשעים כמה וכמה ואפ"ה לעת"ל יש תקוה להם כדאיתא במדרש כי לעת"ל כאשר יעמוד זרובבל ויאמר קדיש ויענו כולם אמן ואפי' רשעי גהינם יענו בקול גדול ואז הקב"ה שואל בהם ומתמלא עליהם רחמים ואומ' מה אעשה להם אחר שיצרם גרם להם כו' ע"כ הרי שיש מין רשעים שמתעכבי' בגהינם עד אותו זמן אפ"ה אז מתמלא ה' עליהם רחמי' ומוציאם מגהינם ומרפא אותם ומכניסם לג"ע כמו שמסיים שם המדרש ויש רשעים אחרים שאין להם תקומה ולא יראו לעולם עדן. וההפרש שבין רשעים לרשעים הוא שיש רשעים שמחמת תוקף יצרם עוברים דברי ה' ב"ה ויש רשעים דבשאט בנפש' בוגדים בה' והענף הזה הוא רמוז במילת אפיקורוסים שמנו חז"ל. כת הראשונ' יש להם תקוה שישיגו ג"ע אלקים בתכלית הענין כאמור במדרש שהבאתי וכת האחרת אין להם תקוה ותוחלת כל עיקר ולז"א הכתוב כנגד ב' סוגים הללו ורשעים מארץ יכרתו זה כנגד כת הראשונה פי' שיהיו נכרתים מארץ העליונה אבל זה אינו אלא בעולם אחר דהיינו עד אותו עולם שיתחדש כאמור בדברי המדרש הנז' אבל הבוגדים שהם כנגד הכת הב' שהם כנגד האפיקורוסים אין להם תקוה לחלוטין. ותוכיות הענין הוא לומר דאל ירע בעיניך הצדיק כשיהיו עולבים אותך ותהיה טוב לרעים ולטובים לך ותהי זאת נחמתך כי ישרים וגו' כנגד מה שירע לך מאשר אליך הרי בזה אתה מרויח טוב ביותר לעולם הקיים כמ"ש לעיל. וכנגד מה שירע לך מצד ראותך תוקף הרשע וזדונו ואשר שולל שללך ומבזה אותך בשאט בנפש וידאג לבך ממנו אל תדאג על זה כאשר תדע שהרשעים מארץ יכרתו ובוגדים ימחו ממנה אין צער ועונש גדול מזה להם אוי ואבוי להם ואתה אשריך בזה תהיה מרוצה תמיד ולא תקוץ מהם:

פרק ג

פסוק א

בני תורתי אל תשכח וגו' כי אורך ימים וגו'. פי' הלא אמרתי לך בתחילת הענין כי ד' בחינות בבני אדם אשר אמר שלמה כי כנגד כלם החכמ' מדברת והא' הוא המובחר שבכלם הוא האמור בפ' הקודמת אשר ישיג לבינה ולתבונה וילך בדרך טובים וזה מבחר האנושי בבעלי התלמוד והתנאים הראשונים ע"ה. והבחי' הב' היא אשר יתעסק האדם ג"כ במלאכ' צרכי הגוף וכנגדו או' עתה דברי מוסר וחכמ' שלא יטה מרצונו יתב' וז"ש בני תורתי אל תשכח פי' לא תתגרה ברוב עסקיך ומה גם בהטיבך ותצליח אל תשכח תורתי וקבע עתים לתורה. או יאמר דמלבד דתקבע עתים לתורה יומם ולילה אלא אפילו בעת משאך ומתנך בענייני העוה"ז תהיה תורתי זכורה בין עיניך שהרי אם באותו זמן שהוא עסוק ישכח הגם שיקבע עתים לתורה עכ"ז יאמר עליו ששכח אלא בודאי שצריך שלא ישכח אפי' בעת משא ומתן דעתו ולבו שם כל הימי' ואמר ומצותי יצור לבך ר"ל דתמצא הרבה בני אדם עושים המצות אבל יש שיעשו אותם מחמדת הלב ויש שיעשו אותם מצד עול המצות אשר נתחייבו מהבורא יעשו ויכריחו את לבם לעשות ולז"א שעיקר אשר יצוה הוא שהלב יתאוה מרצון במצות ה' ב"ה לא שאתה תכריח לבך אלא לבך יכריחך ויאמר לך קום עשה ב' דברים הללו הם עיקרי העבודה לזה כללם ואמרם לזה האיש אשר הוא מתעסק בעסקי העה"ז שיהיו לכללי העבוד' ובחוסרו א' מהנה ידע כי אינו כן עבודת הקדש ואו' כי אורך ימים כו' הנה יא' האדם להיות כי יודע הלב שלא יאהב דבר בלי הרגשת טוביותיו ומה בידו לעשות ללבו לערוב לו מצות ה' הוא דבר שאין ביד האדם לז"א נ"ט שבזה לבך יתאוה כי אם תעשה כן אורך ימים כו' פי' שיאריך ימיך ויהיו הימים שלך שנים של חיים כי יש שנים שאינם של חיים אלה חיי צער לז"א שנות חיים ואפש' עוד לומר כי מלת שנות הוא מלשון משנה פי' יוכפלו חיים כירו' אם יהיה בטוב בשנה הזאת שנה אחרת עוד יהיה בטוב בכפלים וכן ע"ז הדרך שנה אחר שנה ולא תחוש בראותך כן כי כן יקרא לך רע מצד הפלגת החסד לא כן הוא שלא יארע לך שום תקלה וז"א ושלם לפי תוספת הטוב' תהיה הוספת השלם כדי שתתקיים הטובה ובאמרך דברים אלו אל לבך פשי' שיצור מצותי, עוד ירצה לומר כי אורך ימים ע"ד עולם שכולו ארוך ואו' ושנות חיים פי' כפל החיים שתהיה חי אפילו אחר מיתה דהיינו שלא יהיה זמן שתקרא בו מת כלל אלא תמיד תקרא חי ולאיש אשר אלה לו הגם שיהיה ברע לא יקפיד ולז"א ושלום יוסיפו לך יוסיפו להטיב לך בעוה"ז כי העיקר הוא עה"ב אלא שיוסיפו לך שתהיה בטוב בעה"ז:

פסוק ג

חסד ואמת אל יעזבוך וגו'. הנה, אחר אשר צוהו בענין התורה והמצות שהם דברים שבין אדם למקום חזר לצוותו עוד על הנהגת האדם עם חבירו ואמר ב' דברים הללו אל יעזבוך שהם חסד ואמת וקשה שהיל"ל אל תעזבם הנה ארז"ל על פ' שם האיש אשר עשיתי עמו כו' עשה עמי לא נאמר אלא עשיתי עמו מכאן שיותר עושה העני עם בעה"ב וכו' לז"א אל יעזבוך שלא תגרום שיעזבוך בעזבך אותם עוד ארז"ל כי טעם בריאת העולם הוא לסיבה שה' ב"ה ירחם ויחון על עמו לז"א שלא תגרום שחסד ואמת שהוא מקור הרחמים יעזבוך להיותם מוכנים לכל אדם מאת ב"ה לזה מצוה לו שלא יעזבו אותו. עוד ירצה כי תמצא דלפעמים יחשוב בדעתו כי הוא עושה חסד ואמת עם שכנגדו ובערך שכנגדו לא כן הוא לזה אם יהיה או' חסד ואמת אל תעזבם הרי ממשילך אתה ודעתך כי לפי ידיעתך אל תעזבם וכאשר תאמר לא עזבתים נבין הדבר לז"א לא כן אנכי מצוך אלא חסד ואמת שהם הנק' על קו היושר חסד ואמת הם לא יעזבוך אתה צריך לבקש לדעת' מה הם ואופניהם ועליהם אנכי מצוך אל יעזבוך. עוד ירצה לו' כי מרוב שתהיה רגיל בעשייתם עד אשר תעשה אותם מבלי חושבך בהם לעשותם ונראים כי הם אשר אינם עוזבים אותך ורודפים אחריך עד דכאשר תבא לך מחשבה להיפך ולא תוכל עשוהו אחר שהוטבע בך אין לעשו' זולתם דאם תצטרך בכל פעם לחשוב לעשו' לפעמי' תטעה מהם לז"א אל יעזבוך כו' וא"ת ובמה יהיה הדבר הזה שהם לא יעזבוך לז"א קשרם על גרגרותיך כאשר אבאר בס"ד ומזה יולד בך שלא לעשות זולתם ואומרו חסד ואמת הכונה כי לפעמים יעשה חסד וימשך לו ממנו עון גדול כמ"ש בגמ' דאסור ליתן פת לעני שאין אתה יודע אם יטול ידיו אם לאו וזה אסור לתת לו והרי בא לעשות חסד ואינו אלא עון לז"א ואמת שצריך לדעת איזהו מקום החסד שיסכים עליו הקב"ה אז יאמ' שכיון לו' שלא לגנוב ולגזול ולהתחסד בו והוא שאמר ובוצע ברך כו' אלא חסד ואמת שיעש' חסד מממון שהוא אמת בלי גזל שיהיה משאו ומתנו באמונה ואז יעלה לו לרצון חסדו לפני ה' וכן אמר בזוהר כי מי שעושה צדקה מגזל אדרבה מזכיר חובו לפני ה' וטוב הוא לו שלא לעשותו או יא' שר"ל דכאשר יתחסד עם אדם לא תהיה כונתו לשום תכלית האנושי או להגיע לו טוב ממנה אלא תהיה כונתו לאמת שאינו מצפה לתשלום גמול לקיים מצות ה'. או יא' שר"ל שישתדל באותם מצות הנקראים חסד של אמת והם חסד שעושין עם המתים כאו' ז"ל כי כל החסדים אשר יעשה איש את ריעהו הלב לא יעכב כי יאמר לא תדע מה ילד יום ונהפוך הוא משא"כ חסד שעושין עם המתים שאינו מחכה לתשלומיו והלב יתעצל לכן מצאוהו אל יעזבהו ואמר קשרם על גרגרותיך וכו' ירצה דתמצא דיש ב' ענינים אשר

יכריחו את האדם על מניעת האמור או לסיבת תאות הגופניות וזה נחלק לב' ענינים הא' הוא ההכרח דיחוס על עצמו וירע בעיניו לתת או לוותר משלו וכדומה כי יאמר אפס כי לא יהיה בך אביון וזה ימנעהו גם מהתחסד מממונו ומבוא אל האמת עם רעיהו כאשר יראה כי יצטרך להוציא מכיסו והב' כי ייחם לבבו להתענג בתאוות הגופניות ירע בעיניו להוציא ממנו על צד החסד ואמת כאשר יעמוד בעיניו מניעת תענוגיו ויש ענין אחר בענין דבר הנוגע לכבוד האדם ורצונו חוץ מדבר הנאכל והנרגש שהוא הממון אשר יש הרבה מצות תלויות בזה וסדר הנהגת האדם עם חבירו באונאת דברים ובזיונות וכדומה לז"א כנגד ענין הא' אמ' קשרם על גרגרותיך כו' פי' ב' גרגרות האמורים כאשר תבא לך המניע' מהם קשור קשר של קיימא על חסד ואמת להקדימם קודם עריבות אשר יערב לחכך. ואפשר שיכוין לו' שיקשור גרגרותיו בלי תת להם עד אשר יקדים חסד ואמת, וכנגד מה שנוגע לדבר שאינו ממון אמר כתבם על לוח לבך כי כללות עניזה הוא דבר המסור ללב לז"א כתבם על לוח לבך. עוד ירצה לו' כי במ"ש קשרם כו' יכלול הכל ומה שחזר לו' כתבם כו' לומר שהלב מעיקרו לא יחשוב זולתם כלל לא שתחשוב לעשו' היפך ותצטרך לסתור מחשבותיך אלא (הלב) כתוב על לבך שלא תעשה זולתם ובזה אתה מקיים חסד ואמת אל יעזבוך שיולד בך כאלו כך הוא טבעך דאם לא יהיה טבע האדם ומזגו עד"ז הרי עזבוהו והוא מצוה אותו אל יעזבוך:

ומצא חן ושכל טוב וכו' בטח אל ה' וכו' בכל דרכיך דעהו כו', הנה תמצא יש בני אדם בעולם שהם בעלי חכמה וכל חכמתם היא למצוא חן בעיני בני אדם וכאשר יצטרך למצוא חן בעיני אדם לא יעמוד בעיניו אם לא ידקדק בעבירה ויצדד לה צדדין להתיר ויש כת אחרת אשר תתלהב לשמור שכל טוב בעיני ה' והגם שימשך לו שלא ימצא חן בעיני ב"א לזה בא שהע"ה וצוה לב' כתות הנז' שיבקשו לעשות שתיהן בעיני ה' ואדם שאין לזלזל בא' מהן כלו' אם יבא לפניו ענין א' וא"א להשיג שתיהן מצד איזה ב"א שאינן שלמי' בדעתן באותו הענין ותא' הכת הא' יותר טוב להיות מוצא חן ושכל טוב בעיני אדם מעשות הפך זה וזה אין לו תיקון אח"כ אם לא אמצאנו עתה ויהיה בעיני ב"א כאין מש"כ בדבר הנוגע לה' יכול לתקן עבירות שבין אדם למקום גם יחשוב שאפשר ימשך לו רע אם לא ימצא חן ושכל טוב בעיני זה האדם ויחשוב עוד שכאשר ימצא חן בעיני אדם משם ימשך לו לעשו' הרבה ענינים שיתרצה בהם השי"ת או ג"כ תבא כת הב' ותא' הן אמת שצויתני למצוא חן בעיני ב"א והרי אני איני יכול לקיים שניהם ונמשך לי מזה שנאה מב"א מצד רצונו ית' באיזה מהן אבחר לז"א כנגד כת א' שתדחה שכל טוב בעיני ה' מלפני ב"א, ולז"א בטח אל ה' אל תבטח באנוש ותזלזל בפרט א' מפרטי

מצות ה' ח"ו והגם שתא' בדעתך והריני ג"כ איני עוקר כונתי מה' והעיקר הוא ה' לז"א בטח אל ה' בכל לבך שלא תבטח באדם אפי' בחלק מלבך אלא כל הלב ואל בינתך וגו' והגם שאתה או' כי גם היוצא מהאדם כולו לה' אל תשען על אותה בינה לעבור את פי ה', וכנגד כת הב' החוששת לשנאת הבריות ומניעת החן לז"א עשה והצלח בכל דרכיך דעהו כו' לא תחוש על ב"א נגד רצונו ית' אבל תהי' כונתך כולה לשמים דוקא והוא יישר כו' פי' הוא יתן לך חן בעיני אדם עד שידעו אורחותיך ישרים, או' יא' בכל דרכיך פי' אם תהיה מתנהג בטוב בענין א' ובענין אחר לא כן אז לא תמצא חן בעיני אדם כאשר תהיה פנייתך כולה לה' והטעם הוא כי ה' אינו מיישר אורחותיך אלא כאשר בכל דרכיך דעהו ע"ד דע את אלקי אביך ועבדהו אז יישר אורחותיך בעיני כלם:

פסוק ז

אל תהי חכם כו' רפאות תהי כו' כבד את ה' כו' וימלאו כו' ק' מה קשר יש לחכם בעיניו עם ירא את ה' אכן הכונה היא דכאשר יבא לידו ספק איסור לא יורה להתיר מדעתו ואצ"ל אם תהיה איזו סברא הפך דעתו שלא יסמוך על דעתו להתיר והטעם שמא לא כן האמת אותך ואם היה הענין בינך לבין כיוצא בך טוב תסמוך על דעתך אבל לפי הנמשך לך מן הענין תרחיק עצמך מכמה ספקות שלא תבא לזה וז"א ירא את ה' וסור מרע פי' סור מהענין מצד חששת שלא לבא אל הרע באופן שאם דעתך תורה לך כי אין רע אל תאמן דשמא לא כן או יא' שר"ל שכאשר ירגיש בדעתו כי הוא חכם לא יסמוך על דעתו בזה אלא יחשוב עצמו תמיד בשפלות והיוצא. מזה שיהי' בלבו מורא החכמים וז"א את ה' ע"ד מה שדרשו ז"ל גבי את ה' אלקיך תירא ולהיות שיש לחוש שיצא מזה ענין אחר רע והוא שיתנהג במדת ההמון אחר שאינו מחשיב עצמו לת"ח לז"א וסור מרע פי' כל ענין רע תתנהג כחכם לסור מהרע באופן נותנים עליו חומרי ת"ח וחומרי ע"ה לענין ההכנעה לפני ת"ח וכבר אמרתי לך דכל ענין זה. מדבר במי שאינו לומד תמיד אלא קובע עתים לתורה כמו שהתחיל לו' תורתי אל תשכח וכמש"ל, והגם שנניח שידבר דרך כלל לכל חכמי לב וקבע דבר זה בזה האדם אשר לא יעשה כל ימיו קדש משום דלזה יש לחוש יותר היותו מרוחק קצת מחכמת התורה וקרוב להיות מודח מיצרו אחר האמת הוא צווי כללי לכל יתבאר הכתוב ע"ז האופן דהנה קי"ל דיש דברים שאמרה תורה שיעבור ואל יהרג וחי בהם אמר רחמנא ואם לא יעבור ה"ז מתחייב בנפשי עכ"ז כל זה דוקא באדם דעלמא אבל באדם גדול בתורה יהרג ואל יעבו' וכאותו מעשה דר' אבא דא"ל אכול נבלה ואי לא קטילנא לך וא"ל אי בעית למקטל קטול. לז"א אל תהי חכם בעיניך דהגם שיהיה חכם גדול יבקש ענוה ויפחות עצמו מערכו ומשום שיבין השומע דלכל דבר הוא או' אל

תהי חכם ואפי' יבא לידו כאותו מעשה דר' אבא שצריך ליהרג ואל יעבור שלא יחשיב עצמו חכם לדבר זה לז"א ירא את ה' כו' פי' רק לדבר הזה צריך לחשוב עצמך מה שאתה כי בהיותך ת"ח תסור מרע פי' אפי' אותו רע שאין אדם מצווה ליהרג עליו אתה תסור ממנו באופן כי לא יפטר מחומרי החכם לתת המשרה על שכמו ואו' רפאות תהי כו' פי' כי תורתך אשר תלמוד אם תתנהג בה על צד האמור בענין תהיה לך רפאות בעה"ז ולעת"ל תהיה לך שיקוי לעצמותיך כי ארז"ל כי עצם הנשאר מהאדם בלי ריקוב מוריד ה' עליו טל מלמעלה ועושהו כעיסה וממנו הוא נוצר וז"א ושיקוי לעצמותיך כי התו' היא המחיה כאו' ז"ל כל העוסק בטל תורה טל תורה מחייהו. ואו' כבד את ה' ירצה דהגם שישמור כל האמור עדין יתחייב לעשות כי כמו שכל גופו משועבד לאדון גם נכסיו יד עבד כיד רבו ולז"א כבד את ה' מהונך פירו' מממוניך ולא משיריים אלא מראשית כו' ואו' וימלאו כו' להיות שאמ' מתחלה כי עסק התורה רפאות כו' פי' כי ימציא לך ה' לקיום המין דהיינו לחם לאכול כרפואה שהוא דבר המוכרח ואם תרצה להתעשר בסגול' אחרת והוא במה שכבד ה' מהונו ומראשית כו' ובזה וימלאו כו' או יכוין לדבר כנגד החכם וכנגד ההדיוט דכאשר ירצה להתעשר ואין לו תורה יעשה מהונו ללומדים ואז ימלאו כו':

פסוק יא

מוסר ה' בני כו' כי את אשר כו'. צריך לדעת מה קשר יש לענין שמקודם שמדבר בטוב לומר עליו מוסר ה' כו' אכן הנה להיות דמקודם אמר כי בעשותך כל האמור יהיה בהשקט ויעדיף הטוב עליו חשש שהע"ה כי כאשר יראה כי כן עשה ולא הגיעתו טובה מכל האמור או אחר שיהיה בטוב יהפך עליו הגלגל כאשר אירע לאיוב מצד זה יכחיש ויבעט מלהאמין בכל דבריו לז"א בחכמה כי אם יראה האדם כי ה' לא הטיב לו או נהפך עליו הגלגל וירד מנכסיו לא מצד זה תחזור לאחוריך לז"א מוסר כו' דהגם שלא יהיה לו כלום וכונת הכתובים דהנה תמצא דהגם שיהיה האדם שלם בכל מדות טובות ואין רע ממנו אעפ"כ לב' סיבות יעבדוהו בלהות. הא' אם ירצה ה' להרבות שכרו ולהוסיף לו רב טוב לעה"ב וכמעשה ראב"ש והב' שירצה ה' לדעת את אשר עם לבבו האם אהבתו עם קונו תלויה בדבר או אינה בטיל' עולמית ולזה יצר לו לבחון מה שברעיונו האמיתי והנה ב' אלו יהיו לאדם אפי' יהיה צדיק גמור ואדרבה צדיק גמור הוא שיבחן כאו' ה' צדיק יבחן, וכנגד ב' אלו אמר שהע"ה מוסר ה' כו' איזהו מוסר שאני אומר לך דע כי יש מוסר הרחמי' שעושהו שם ההויה שהוא רחמים ועונש מוסר זה אינו רע כי אם טוב אל תמאס בו ותרצה לפרוץ גדר לפקור ח"ו במה שיראה בעיניך שאינו כהוגן זה כנגד

להרבות שכרו. וכנגד לבחון ולהוכיח מהו אם תלויה בדבר אמר ואל תקוץ כו' וטעם לזה אף זו טובה מכלל הטובות שאמרתי לך והרצון שתשיג מה' הוא דבר זה כי דבר זה דההוכחה היא עיקר האמונה והנה קודם ההוכחה מי יאמר שאתה אוהב אהבה תלויה בדבר בטל דבר כו' ובהכרח להוכיח את האהב' שיש לך עמ הוא להיותו ה' ב"ה בוראך ויוצרך מבטן או מצד טובו עליך וזה פירו' את אשר יאהב ה' יוכיח אם הוא יאהב כפי האמת ה' א. טובתו שעליו לזה אל תקוץ בתוכחתו שהו כפי האמת וכמעשה דאיוב והנה ההוכחה הזו אינה אלא באדם שכמות זה שהוא ברב טוב וחסדו וכנגד המוסר שהוא לתוספת טובה אמר וכאב את בן ירצה ולא בן שלא ירצה ע"ד ואוהבו שחרו מוסר ולזה אל תמאס כי הוא לטובתך:

פסוק יג

אשרי אדם מצא כו' כי טוב סחרה כו'. הנה סמך ענין זה לקודם לומר ע"ד מה שארז"ל ג' מתנות נתן ה' לישראל וכלם ע"י יסורין התורה וא"י ועוה"ב. לזה אחר שאמר כי את אשר יאהב כו' פי' דבזה תשיג חכמת התור' וכן ארז"ל על פ' אדם כי ימות באהל אין תורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה באופן כי ע"י יסורין ישיג אדם התורה ולכן לא ימאס ביסורין כי הבן אשר ירצה בו האדון לגלות לו חכמת התור' לזה הוא מיסר ומוכיח להשיגנו האושר הזה ולז"א אשרי אדם וכו' דהנה החכמה היא מתת ה' כאו' וה' נתן חכמה לשלמה כי אינה אלא בתורת מציאה ואומרו ואדם יפיק תבונה פי' אחר שימצא החכמה הדבר בידו אם יטרח ימצא תבונהוזה נ"ל מוכרח שאם נא' שהתבונה אינה ביד האדם אלא צריכה לינתן למה לא נתנה ה' לשלמה אלא ודאי שמהחכמה יפיק תבונה ויכוין עוד לומ' כי לא ידאג האדם בחסרונו טובה מהעה"ז כי אין בו ממש כי עיקר האושר הוא זה ובזה לא יחשיב דאגות עוה"ז ויש כאן מקום לדקדק למה לא אמר אשרי אדם שמצא חכמה, אכן הכונה שאם היה או' כך היתה הכונה שיש לאדם אושר אם מצא חכמה וגם יש מקום לומר שיש לו אושר באיזה דבר טוב אחר אלא שזה שמצא חכמ' יש לו אושר כא' האושרים ולהיות שיש כמה אושרי' ובאיזה אושר הוא אומר לזה מורה באצבע שמצא חכמה וכפ"ז זה אושר א' מכלל האושרים שיש בעולם לז"א מצא חכמה פי' אין אושר בעולם אלא מצא חכמה האושר של האדם הוא מצא חכמה ולא זולתה שלא תמצא לומר אשרי זולת אם מצא חכמה ולזה תמצא שיסדר כל האושרים אשר יתאוו להם בני אדם ואמר כי הוא טובה מהם וז"א כי טוב. סחרה כו' וכל הכתובים אין להם משמעות, והכונה הנה תמצא שהאדם יתאוה למשא ומתן מצד אשר יוליד ממנו הריוח ולז"א כי יותר טוב סחר התורה מסחר כסף והמשל בזה כבר אמרוהו רז"ל

דתמצא ב' תלמידים זה יודע סדר זרעים וזה סדר מועד הם מחליפי' כל א' בידו שלו ושל חבירו הרי סחרה טוב מסחר כסף שמרויח בכפלים ולא תאמ' מה אני מדמה ריוח של הכסף לריוח זה לז"א אדרבה לזה שהיא התורה יותר טובה מחרוץ. או יאמ' דמלבד אשר תרויח בה בעשותך סחורה כנז' אלא אפי' בפני עצמך כאשר תשתדל בה תמצא פרי תבוא' ואמ' מחרוץ הנה ההפרש שבין הכסף לזהב הוא כי הכסף מסתמא לא ימצא בו ריוח זולת בהלבישו בסחורה משא"כ הזהב אם תמתין עליו יעשה פירות כי הוא יתעלה בזמנים ידועים בשומא. ולזה תמצא שארז"ל כי הזהב יחשב פירי ולז"א בין מה שיכול להתהוות מהכסף שהוא הסחור' בין מה שיתהוה מהזהב טובה היא משניהם זה כנגד צד המוסיף פי' לגבי בהיות שירצה האדם דבר אשר יש בו ברכת המוסיף וכנגד העילוי אמר יותר מעולית היא מפנינים וארז"ל יש לך אדם גדול ככה"ג והחכם גדול ממנו וכל חפציך לא ישוו כלום בה פי' ר"ל כל דבר אשר תחפוץ אותו מאיזה אופן שיהיה או מצד גדולה או רצון או עריבות הענין הכל לגבי התורה לא ישוה כלום. עוד נר' לפרש דהנה תמצא ד' סוגים בבני אדם אשר יתאוו תאוה הא' הוא אשר יבחר שיהיה לו משא ומתן בכסף כמו שתא' מלאכת השולחני ולא בשאר הפרקמטיאות ויש בני אדם שיש להם טירחא קצת בזה ויבחר לקנות זהב ולמוכרו בשעת היוקר לזה ירוץ לבו לעשות תמיד ויש מין ג' אשר יתאוו לקנות אבנים טובות וזהו הגם היותם מבלי עריבות נרגש אלא להתאוות חשק הסגולות ומה שהם. ויש בני אדם אשר יערב להם דברים אחרים לז"א דע כי כל החלוקות האמורים כלם יש בתורה הבחינות עצמם ביתר שאת כנגד הבוחר סחר כסף משאר פרקמטיאות אמר כי טוב סחרה מסחר כסף וכנגד המשתכר בזהב אמר ומחרוץ וכנגד הבוחר באבן יקרה אמר יקרה היא מפנינים וכנגד כללות החפצי' אמר וכל חפציך כו' והנה תמצא כי בתורה יש בה ד' בחינות והם בעלי משנה בעלי תלמוד בעלי הלכות בעלי קבלה וכנגדם אמר ד' דברים הללו:

פסוק טז

אורך ימים בימינה כו' דרכיה דרכי נועם כו' עץ חיים כו' הכונה היא כאשר יהיה האדם עוסק בתורה רוב היום ואיזה שעות ביום עוסק במחית הנפש לצרכיו יכול לזכות בעוה"ב ובעה"ז והנה ארז"ל דבר זה כתוב בתורה כו' כי העוסק בתורה נכסיו מצליחים כו' וז"א אורך ימים כו' וק' מהו ימין התו' ומהו שמאלה ורז"ל אמרו מ"ש אכן ידועה הוא כי הימין הוא תוקף האדם באשר יעשה כל כחו ורוב ימיו בתורה היא שומרתו ומגדלתו לעולם שכולו ארוך ובשמאלה פי' גם אותו המעט שהוא זמן האדם שהוא ממציא בו טרפו ומזונו ימצא בו עושר וכבוד כי יצלחו נכסיו ואו' בשמאלה להיות כי הימין צריך

לשמאל דאם לא יהיה לו מזון הרי אין לו הכנה לתורה באופן יקראו שלה בשניהם בין הימין בין השמאל והנה התורה תמיד תקרא בבחי' ימין ולזה פירשתי כי צד התוקף שיעשה האדם הוא לתורה וחלק קטן לעבודת הגוף ואו' דרכיה וכו' פי' תמצא כי בלמוד האדם בתורה לפעמים יכוין אל האמת ולפעמים יכשל בהלכה ומה גם לארז"ל אין אדם עומד על ד"ת אא"כ נכשל בהן תחי' ותבא הס' לו' כי כאשר יטול שכר על האמת כן להפכו יענש אם למד הפך האמת לז"א דרכיה כו' פי' דרכיה שהם הדרכים האמיתיים דרכי נועם ע"ד לחזות בנועם ה' וכל נתיבותיה אפי' הנתיב שאינו דרך וכמו כן תמצא שאמר הכתוב נתיב לא ידעו עיט שאי' דרך ולא נודע זה יורה על שאינו אמת אעפ"כ לא תירא לא יהיה לך כי אם לשלום וזהו וכל נתיבותיה שלום שאדרבה תטול שכר וכאותו מעשה שאדם א' היה בכל יום מברך אלו ואלו נשרפי' כו' ומנעו ת"ח וצערוהו בחלום על שמנעו כי כל אשר יכוין לבו לרצונו ית' ה' יסיר המעקשים למישור וכל זה ללומדים אבל למחזיקים. עץ חיים והנה ארז"ל על פ' כי בצל החכמה כו' שכל המחזיק ידי ת"ח יזכה לשבת בצלם אומר אני כי מה שזוכים המחזיקים אינו אלא בשני דברים הא' היא שיזכה לקום בתחיית המתים והב' היא לשבת בג"ע התחתון בצל אותו הת"ח אבל לחזות בנועם ה' לא יזכה ע"ה אלא בעל תורה ועוד אמרו המקובלים כי ג"ע העליון הוא לבחינת הנשמה ומי שאינו לומד תורה אין לו נשמה אלא נפש ורוח ולזה לא יזכה אלא בג"ע התחתון שיש שם צל אילנות שבגן וזהוא שרמז בכאן עץ חיים היא כו' פירו' שארז"ל תנא עץ חיים מהלך ת"ק שנה ותחתיו ידורו נפשות הצדיקים גם המחזיקים תהיה להם עץ חיים ובכלל זה ג"כ בתחיה היא תחייהו אבל לחזות בנעם ה' קאמר דרכיה דרכי נועם אין מבלעדי העוסק ואומרו ותומכיה כו' ק' דמן הראוי היל"ל מאושרים שתיבת תומכיה הוא ל' רבים והכונה דהנה יש ב' בחי' בבני אדם יש שלוקח לו ת"ח א' בחור וכל מחסורו עליו עד ישיג שלימותו כמו שעושים בערי המערב וכן שמענו שעושים כן בערי אשכנז ואלו הם הנקראים מחזיקים באמת ויש שאינו עושה אלא מסייע מעט לזה ומעט לזה באלו הב' כיתות א' מהם הוא הנקרא מאושר הגם שאינו אלא תומך מכלל התומכים ישיג לזה המחזיק כיון שהוא השלים פרנסתו שהיה האחרון שבתומכים ולפשט הכתוב נ"ל לומר והוא שמדבר על החכם עצמו ותמצא שיש ב' כיתות בלומדים יש שאינם טורחים אלא לקיים מ"ש בתורה ויש שמוסיפין על שמירות וגדרים לרצות הבורא במצות נאות וקדושו' וזהו הזהירות ולז"א עץ חיים היא כו' פי' לקיים הנמצא כתוב ואותם שתומכים אותה לתורה עצמה מוסיף לה תמוכות וגדרים כאמור מאושר

זה יש לו אושר יותר מאותם שמחזיקים בה שאינם מחזיקים אלא במה שבה אבל אינו מוסיף גדרים לאיסורים ויפוי למעשים טובים:

פסוק יט

ה' בחכמה יסד ארץ כו' י"ל למה בארץ אמר יסד ובשמים אמר כונן גם למה בארץ אמר לשון עבר יסד כבר ובשמים אמר ל' הווה היל"ל ל' הווה בשניהם או ל' עבר בשניהם ונראה כי להיות כי הרקיע מסבב בגלגליו וכמעשה שהובא בש"ס ברבה בב"ח משא"כ הארץ אשר היא מיוסדת ואינת מתנועעת לז"א יסד ארץ ובשמים אינה כן ולזה לא אמר בה יסד ואמר כונן להיות שאינה מיוסדת ובכל יום מתהפך מציאות קביעות' הנה הוא כמו שבאותה שעה הוא כונן אותה ואמר בתבונה להיות שהשמים הקבועים בה כמה גלגלים וכלם מסבבים וכל כפי תנועתו ולזה צריך סיבוב הרקיע בתבונה שיהיה מכוון לכל הגלגלים הגם שהם משונים שיהיה כל דבור על אופניו בזמנו ובמקומו והיא התבונה אשר עשה ה' שתהיה הליכתו לרגל הגלגלי' כל א' כפי הערכתו מערכת השמים. או יא' בשנדקדק למה אמ' בחכמה יסד ארץ ולא אמר יסד ארץ בחכמה כי כן הוא לשון המתוקן ונראה כי יכוין לו' כי מי שידע החכמה והתבונה ידע גם הוא לעשות כמעשה ה' כמו שאז"ל יודע היה בצלאל לצרף האותיות שבהם נבראו שמים וארץ ולז"א כי בחכמה יסדה לארץ ולזה היודע החכמה ההיא גם הוא יסד ארץ ונשאר לדעת למה בסיום הכתוב שינה ולא אמר בתבונה כונן שמים. ונראה כי טעם שידבר הכתוב ע"ז האופן להיות כי האדון ב"ה הוא אחד ודעתווידיעתו הכל א' דבשלמא האדם המורכב יש אשר ימצא בו חכמה ולא תבונה אבל ה' הוא וחכמתו ותבונתו כא' הם לז"א בחכמה יסד ארץ כונן שמים כי שניהם בחכמה יסד ארץ וכונן שמים בתבונה הרי שבשניהם היו בלא פירוד אלא שלארץ הסמיך החכמה ונ"מ למי שיהיה לו חכמה יועיל לו לבראת הארץ ומי שיש לו תבונה יועיל לשמים וכל זה לערך האדם אבל מצד העליון לא תהיה זו בלא זו ולא יצטרך להכינה ולהמציאה אלא הנה היא תמצא ואם היה אומ' בחכמה יסד ארץ בתבונה כונן שמים הגם שתוכל לפרש בחכמה יסד ארץ יסד ארץ בתבונה עכ"ז בערך השמים לא יש אלא צד התבונה ולערך ה' ב"ה ישנם בנמצא והמציאות האחר שיא' יסד ארץ בחכמה בתבונה כונן שמים שאז יתפ' על נכון הכונה שאמרתי כבר פי' לך שנתכון הכתו' לומ' שעם שיהיה החכמה יכול לבראת וזה לא היה נשמע אם היה או' יסד ארץ בחכמה כמו שפי' ולא תקשה ואחר שבארץ היתה התבונה א"כ מה בין זה לזה כי המכוון הוא שהתבונ' היתי' אבל לא הוצרך לה אלא מטעם שלא לו' במלך ב"ה חכמה ותבונה אופן הנעשה במין האינושי לזה דיבר הכתוב ע"ז האופן:

פסוק כ

בדעתו תהומות כו' חזר לו' דגם שאמרתי לך יסד ארץ שיורה על דבר המיוסד עכ"ז כאשר עלה בדעתו יהרס היסוד וזה הוא אומר בדעתו פי' ברצונו תהומות שעליהם הארץ מיוסדת נבקעו וזה היה במי המבול והשמים הגם שהיא מסבבת תמיד לא תמצא שיהיה זמן שלא יהיה הטל כאומר ז"ל טל לא מיעצר ולא יהיה זמן שע"י הסיבוב ישתנה הזמן של בוקר אחד ולא ירד הטל וז"א ירעפו טל תמיד:

פסוק כז

אל תמנע טוב כו' צל"ד אם הבעלים של הטוב הוא אומר והמכוון הוא שלא יגזול מהם טובם ק' לא הי"ל לשון מנועה אלא לשון גזל ועוד סיפיה דקרא אין לו משמעו' והפשט הוא אל תמנע טוב ממי שהוא ראוי להטיב לו ממנו ולפי מ"ש בפ' אם כסף תלוה כו' בא הפי' ע"נ שהטוב שיש בידך העני הוא הבעלים שלו ולפ"ז יבא הפ' ע"נ בהיות כו' פי' ומי יאמר לי שהוא בעליו לז"א בהיות כו' פי' כשתראה שיש לך ביותר ממה שאתה צריך ויש לאל ידך להטיב א"כ למה נתן לך ה' המותר וזה ראיה שאינו שלך הטוב ההוא אלא השואל הצריך הוא הבעלים שלו עוד נ"ל לו' כי ירמוז הכתוב ענין גדול דע כי חלק הנשמה הטהור הנתונה באדם יקרא טוב וכאשר תבא אל האדם ויחטא והיה הטוב ההוא נרמס ונשתת מזה להיות כי הטוב ההוא הוא חלק אלוק ממעל כאו' ז"ל בהרבה מקומות לזה כאשר נפגם האם יכול לדעת שיחזור למקומו מן הנמנע כי לא יגורך רע כתי' לז"א אל תמנע כו' אותו חלק הטוב אל תגרום שיהיה נמנע מצרור בצרור החיים שהוא בעליו ב"ה באופן לפחות שיחזור למקומו וא"ת ואם כבר מנעתי אותו מה בידי לעשות לז"א דע לך כי בהיות לאל ידך לעשות פי' לתקן אם כבר מנעת חזור ותקן או יא' דכן הוא שיעור הכתוב אל תמנע כו' פי' לפחות תנה לו כמו שנתנה לך ואם תמצא לאל ידך לא מלבד שלא תרחיקה אלא תוסיף לה תיקון ע"ד מ"ש בזה"ק בפ' ועשיתם אותם יע"ש וז"א בהיות לאל כו' ותמצא הכנה וכח לא יספיק לך ליתנה לו כמו שנתנה לך אלא אז לעשות להאירה:

פסוק כח

אל תאמר לרעך כו' פי' ריעך הוא הקב"ה שלא יא' אדם אם לא למדתי היום אלמוד למחר אלא שכל יום ילמוד ביומו ואו' לך ושוב להיות כי ה' כל מקום שד"ת נזכרים שם הוא וכאשר אינם נזכרים הולך הוא אל עולם העליון לז"א אל תאמר וכו' כי ד"ת הבעלים שלהם הוא ה' ואו' ויש אחד כי ד"ת לא ימנע העדרם ואפילו האדם עסוק הרי נא' בפיך ובלבבך לעשותו:

פסוק כט

אל תחרוש על ריעך כו' הכונה כי כאשר יבא אל האדם עת הלימוד והנה איש עומד לנגדו לומר לו כי הזדמן לפניו ריוח גדול יעמוד וילך להרויח כי הריוח הלזה לא ימצא בכל עת ויעמוד מהספי' ויבטל קביעותו וכבר אמרתי כי כל ריעך שבכאן הוא ה' ב"ה לז"א אל תחרוש כו' ותא' כי אם תשב עמו בבה"מ לא ימצי' לך טרף חוקך ח"ו והוא יושב לבטח אתך פי' כבר הבטיחך כל העוסק בתו' נכסיו מוצלחים כו' ובאותה הבטחה אתם יושבי' ללמוד וכשאתה מבטל לימודך אתה חורש רעה כי לא כדבריו ח"ו הוא ולז"א אח"ך אל תריב עם אדם כו' פי' אל תקדים לעשות עמו מריבה עד שתראה אם לא גמלך רעה אז תריב כן הדבר הזה ולמה תחרוש רעה בטח בה' שיזמין לך פרנסתך:

פסוק ל

אל תריב עם אדם כו' ק' איך יעלה על הדעת שיריב אדם עם חבירו חנם ועוד למה הוצרך לומר אם לא גמלך רעה הדבר מובן מאליו שחנם הוא שלא יריב אבל אם גמלו רעה יריב. וע"ק איך נותן יד לפשוע שהרי ארז"ל לעולם יהא אדם מן הנעלבים כו' וכאן מתיר לבני אדם לריב ריבם. ועוד אומ' חנם תי' חנם יתירה ונר' בדקדק עוד או' תיבת גמלך שהיל"ל אם לא עשה לך רעה. אכן תמצא שביאר דבריו שהע"ה במקום אחר ואמר משיב רעה כו' כי אדם העושה לחבירו טובה ומהראוי הוא להשיב לו טובה ביותר ממה שעשה לו והוא אדרבה גמלו רעה לז"א לא תמוש כו' וזה הוא מכוון דבריו בכאן שאו' אל תריב עם אדם חנם פי' כשיש חנם א' המשל אם עשית לו טוב והוא לא שילם לך הטוב שצריך לשלם או אם לא עשית לו טוב מימיך והוא עושה לך רע שיש חנם לצד א' שאינו חייב לך כלום אם לא שגמלך במקום הטובה שחייב להשיב שישלם לך רעה שהוא ב' ענייני' לא מלבד שלא שילם לך טובה תחת טובתך אלא אדרבה השיב רעה אז לך יאות לנקום נקם:

פרק ד

פסוק א

שמעו בנים מוסר כו' צל"ד כונת הכתובים מה היא וע"ק או' לקח טוב ואו' נתתי נר' שהם תיבות סותרות ורז"ל דרשו מ"ש וע"ק איך חוזר בו במתנתו תוך כדי דיבור שאו' תורתי אל תעזובו א"כ לא נתנה לנו אך המכוון כי דברי ה' שהוא האב כפשטיות הדברים הם למוסר שהוא מיסר אומה ישראלית איך אינכם יודעים בטוב שנתתי לכם כי הוא טוב ואיך אתם עוזבי' אותו וכשתדייק הדברי' תמצא בהם ידיעה ובינה וז"א והקשיבו לדעת בינה וירצה כי כאשר יהיה האדם אוהב התורה ויקנה אותה ותטיב בעיניו או'

נתתי לכם אבל כאשר עוזבה אז נק' תורתי וז"א תורתי אל תעזובו. עוד נראה באו' כי לקח טוב כי הגם אם היתה נלקחת בשווייה בכל מה שיתן בה אעפ"י כן טובה היא ואני נתתי אותה בחנם וזה שיעור הכתוב כי לקח טוב פי' הגם שהיה בא לידכם בתורת לקח הוא טוב ואני נתתיו לכם ואו' תורתי להוסיף ענין אחר בגדולת התורה הנה ארז"ל כי ה' ב"ה קיים התורה קודם שנתנה וז"א תורתי פי' תורה שאני מקיים כמו שתאמר תורת האדם. או יא' שאפי' היה בא לכם בתורת מקח כל אשר יותן בו יקר' שם מתנה עליו כי אין ערוך אליו ומכ"ש אחר האמת שלא לקחת אותה וז"א תורתי פי' עדיין היא תורתי עוד ירצה כי ה' נתן ענין שיש בו מתנה ולקח כי הענין שבו הוא קונה אותה היא בעצמ' הלקיחה כאשר האדם עוסק בתור' הוא קונה אותה ואחר האמת לא נתן כלום כי כאשר יהיה דומה לענין זה בענייני העולם הלקיחה שיקח הדבר אינו פירעון ואינו נקרא אלא מתנה וכאן יקרא מכר וזה שאמר הכתוב לבסוף תורתי אל תעזובו זה הוא הקנין שבו תקרא לקח וכאשר יהיה זה לא תורתי נקראת אלא תורתכם כי נתתי אותה לכם:

פסוק ג

כי בן הייתי לאבי כו' ויורני ויאמר לי כו'. י"ל מה היא הכונה בפ' זה אם ר"ל שהיה לו אב ולא היה יתום כאשר יאמר שדיבר אליו האב הדבר מובן שאביו חי ואם נאמר שהיה קטן פי' בעודו בבה"מ אשר יקרא בן קטן שזו היא הכונה באומר רך ויחיד לפני אמי לאיזה ענין מועילים הדברים ונראה כי אחר שאמר דברי האב נתחכם ואמר כי זה מאהבה כמשפט האב לבן החביב וז"א כי בן הייתי לאבי פי' הנה מדרגת שהע"ה עם אביו הוא ממש דומה למציאות שלנו עם ה' ב"ה כי דוד היה מלך ואב לשלמה כאשר ה' הוא מלכנו אבינו והנה ראינו דברי ה' שהוא מיסר ומוכיח ואין אנו יודעים אם הוא לצד האהבהוהגדולה או לפחיתות ולמיעוט הנאהב ואתה יודע כי כאשר יתנהג ה' במדרגת אב ובנו יותר מעלה וחיבה מאשר יתנהג במדת מלך ועבד לז"א טעם למה שהתחיל לדבר שמעו בנים כו' ותאמר ומי יא' כי במדרגה זו אנו נידונים עמו לז"א כי בן הייתי כו' פי' שלא היה מתנהג דוד עם שלמה כמשפט המלך עם בנו אלא כמשפט אב לבן ואין ביניהם מלכות. עוד ירצה לו' להיות כי דוד נשבע כי שלמה ימלוך אחריו הנה הראה כי הוא הבן לו שהורישו מלכותו יותר מכל הבנים וזה יורה על אהבתו אותו ואמר רך ויחיד ר"ל קטן ואין לאמו זולתו ובזה יתוסף בו אהב' על אהבתו כל עוד שלא מתה אמו אלא בחייה כי הנה ידוע כי כאשר תמות אם האדם תתמעט רחמנות האב ואשת אביו תתאכזר עליו משא"כ בעוד אמו בחיים לז"א רך ויחיד כו' הנה הוא מועטר בכל כלי הרחמים ואמר ויורני כו' הראת לדעת כי אין זה אלא מאהב' וחיבה ואו' יתמך דברי

לבך ר"ל שתמיד יהיה לבך תומך דברי והמכוון בזה הוא כי אם יעלים עין ולא יהיה תמיד לבו ועיניו שם כל הימים הדברים יאבדו ממנו לז"א יתמוך ל' יחיד כאילו אמר יתמך לבך דברי דאל"כ היל"ל יתמכו דברי וטעם אומרו יתמוך דברי ולא אמר יתמוך לבך דברי לרמוז ג"כ כי כאשר יתמוך לבך דברי גם דברי יתמכו לבך ואומ' שמור מצותי וחיה ר"ל מלבד שישמור המצות אלא נוסף שיעשה אותם לשם מצוה לחיות בהם ולזה לא אמר ותחיה:

פסוק ה

קנה חכמה כו' ירצה כי הוא או' הטוביות הנמשכו' כאשר יתמוך דברי לבך בתחי' קנין החכמה וקנין הבינה אל תשכח כו' דכאשר תתמיד בדביקות האל תשכיל ותבין נפלאות וז"א קנה חכמה ועוד כאשר לא תעזוב אותה תמשך לך טובה א' כאשר תהיה עמך תשמור אותך וכאשר תתמיד שלא תעזוב אותה אלא שתהיה בתוספ' אהבה אז ותרצך שהיא יותר מהשמיר'.

פרק כז

פסוק י

טוב שכן קרוב כו' יתבאר ע"ד מ"ש בזה"ק פרש' אחרי מות וז"ל תנא ההיא מלה דלא אתעדי לעלמין אקרי רע כד"א רעך ורע אביך כו' והוא רזא דאר"ש אי' עלאה רעיה איקרי ואי' תתאה אקרי אחות ע"כ והנה ידוע כי או"א אקרו אחים דלא מתפרשי לעלמין משא"כ זו"ן אין כל השעות שוות לפעמים קרוב לפעמים רחוק ולז"א טוב הוא זווגה עלא' להיותם תמיד בקורבה דלא מתפרשין מאותם שהם אחים ולפעמים הם מתרחקים וזהו ג"כ או' שבת אחים גם יחד והמכוון דשהע"ה אמר שיר זה על היום שיהיה ה' אחד כו' שיהיו זו"ן כמשפט או"א ולז"א מה טוב דהנה ידוע דזווג זו"ן בהיותו מציאות הזווג הטוב להיות שהם כמין שב"א משא"כ או"א כמין ציר"י ותדע דבתחי' המחשב' עלה בדעתו ית' שיהיו כל הספי' במציאות הזה אימא למטה מאבא אלא שלא יכלו הכלים לסבול ונשתברו וז"א מה טוב אבל מצד אחר בעת שלפעמים מתרחיק ז"א מנוקביה אינו בהחלט שהרי אמ' טוב שכן כו' לז"א ומה נעים מעלה אחרת כאשר יהיו בכה"ג שבת אחים שהם זו"ן כאמור בזוהר זו מעלה א' כי נקראים אחים והמעל' הב' היא גם יחד דלא מתפרשין לעלמין שהוא יום ביאת הגואל עוד יא' כי תמצא כי יש ב' בחינות בקורבת הנבראים הא' הם הקרובים מצד המשפחה כגון האחים וכדומה דלהיות שמי שילד זה

ילד זה ויש קורבה אחרת מצד הנשמו' שהם משורש א' לז"א אותו השכן הקרוב בשורש הנשמות מאח שהוא אחיו מאביו והם רחוקים ממקור נשמותיהם:

פרק ל

פסוק א

דברי אגור בן יקה כו' ירצה דידוע הוא כי שהע"ה קנה כל הקניינים המעולי' שבעולם כמ"ש בס' קהלת ועכשיו בא לומר שראה כל מה שנמשך ממנו ואליו וקרא עצמו על שם המאורע אגור שאגר כל דבר יקר בן הוא ל' בינה שהיה מקור הבינה נפתח בלבו יקא הוא ל' קיא שיחזור ויקיא הכל שארז"ל שגם החכמה לא נשארה לו ואמר (הוא) המשא לתרץ מהיכן ידע שיקיא הכל לז"א המשא ל' נבואה ע"ד משא דבר ה' וברה"ק קרא לעצמו יקא וע"ז אמ' לאיתיאל ר"ל איתי אל ששרתה עליו רה"ק וידוע כי כל השורה עליו רה"ק הוא כמעט מתיש כל גופו ומעש' שאול יוכיח לז"א ואוכל פי' שיכולתי לסבול ואו' כי בער כו' לומר כי אני בער מצד היותי איש מום קבוע בערך העליונים ושמ"ת הרי כבר קדמוך נביאים אחרים לז"א ולא בינת אדם לי שאני קטן מהקדומי' ותמה עוד אחר שלא למדתי חכמה מהיכא תיתי שדעת קדושים אדע. או יא' דה"ק אדם שיש בו ב' דברי' החכמה והנבואה ואיני יודע במה יבחור וז"א אגור בן יקה המשא ת"י [דקבל נביותא] פי' העיקר היה הנבואה וש"ת והכי ארז"ל חכם עדיף מנביא לז"א לאיתיאל כו' ר"ל מצד שה' מדבר עמי משא"כ בחכם ואמר פעם ב' לאיתיאל לומר שגם החכם ה' עמו ע"ד בכל המקום אשר אזכיר כו' לז"א ב"פ לאיתיאל לומ' שיש לו מעלת החכם שה' עמו ועוד נוסף שמדבר עמו א"נ אף שהנבואה לפעמים תבא אל הנביא ולפעמים לא מה שאין כן החכמה אמ' כי לא שייך דבר זה אלא לאיתיאל ואוכל ר"ל שאני יכול להשרות השכינה עלי בכל עת ואוכל ואו' כי בער כו' לו' כי מצד החכמ' עדין נשאר אני בגריעו' כי איש אני ועוד שאיני יכול להשיג מה שיש בלב אדם וז"א ולא בינת אדם לי אבל בנבואה היא מעולה דאפי' לא אתחכם וז"א ולא למדתי חכמ' אפ"ה דעת קדושי' אדע חדא שהם לפני כיוצא בי ועוד הרי הם אומרים דבר דאפשר להבין אלא שלא השגתי אלא אפי' דעת קדושים פי' דעת דבר שהוא בנעלם ובעליו נעלמים ע"י הנבואה אני יודע כאשר יתגלה עליו רוח אלקים קדישין והפליא לומר שיכול להשיג לדעת דבר שלא שזפתו עין וז"א מי עלה שמים וירד להודיע מה יש שם כאשר מגידים מנביאים וכן מי אסף רוחו כו' דהיינו כל מעשה הנביאים שלא היו יכולין להשיג ע"י חכמה אלא ע"י נבואה:

פסוק ה

כל אמרת אלוה צרופה כו' הנה ארז"ל שמצוה לשמוע דברי חכמים אפילו שיאמרו דבר שאינו מיושב לדעת השומע ולהיפך מאדם שאינו הגון הגם שהפי' מיושב אסור לשומעו כמ"ש בפ"ק דע"ז כשנתפס ר"א למינות כו' א"ל ר' שמא דבר מינות בא לידך והנאך כו' א"ל עקיבא הזכרתני כו' לא תבא אתנן זונה וכו' יע"ש ולפי שתאמר איך נאמין לחכם כאשר יאמ' לו דבר שהוא מיושב ושמא הוא שקר ראייה לזה שנענש ר"א על ששמע דבר שהיה מיושב בפ' לז"א כל אמרת כו' ר"ל אין לך דבר שיצא מפי ה' שאינו מצורף בלא סיגים שמא תא' במה נדע כי לא נכשל בפי' שהוא שקר ויבא גם הוא מצורף לז"א מגן הוא לחוסי' בו פי' שלא יטעום פי' זר ויבא מיושב אלא שיא' דברים אמיתיים ולזה תמצא שארז"ל על פ' כי מלאך ה' צבאות הוא וכו' אם הרב דומה למלאך ה' צבאות אז ותורה יבקשו מפיהו פירוש בודאי שתהיה תורתו אמיתית וזה כאשר יהיה המפרש חוסה בו כי ה' יתן חכמה. ואו' אל תוסף על דבריו וכו' דע כי האדם יש בו רמ"ח איברים ושס"ה גידים כנגד רמ"ח מ"ע ושס"ה מצות לא תעשה לזה אם יבא האדם ויוסיף מצוה אחת יוכיח בעצמו ויראה כי חשבון האיברים והגידין חסרין וימצא שקרן לזה אל תוסף אין לך אלא מה שמנו חז"ל תרי"ג מצות או יא' או' כל אמרת אלוה כו' פי' כל מה שאמר ה' כאשר יהיה הכל בכללות אז היא צרופה שהיא תורה שאין בה סיגים אבל אם תחסר אחת מהנה אין כאן תורה ולזה תמצא שמי שרוצה להתגייר זולת מצוה אחת אין מקבלין אותו והטעם כי תורתו סיגים ואינה צרופה ואם תאמר א"כ מה יעשה מי שאינו יכול לקיים כל התורה לז"א מגן הוא כו' פי' מי שאינו מקיים מצד כי לא מצאה ידו אז ה' מגן לו כאלו קיים כל אמרת ה' ותמצא שארז"ל כי כל מצוה כלולה מכל התורה כלה וכאשר זה אינו מקיים קצת מהמצות כאלו לא קיים שום מצוה ומי שלא מצאה ידו לקיים אז מגן ה' הוא לו ויעזרהו לקיים:

תושלב"ע